

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

Hledání smyslu utrpení v životě člověka;
porovnání názorů sociálních pracovníků agendy příspěvku
na péči s názory vybraných autorů odborné literatury

Vedoucí práce: Mgr. Michal Opatrný, Dr.theol.

Autor práce: Bohumila Turnovcová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: III.

2010

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

26. března 2010

.....

vlastnoruční podpis

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Michalu Opatrnému, Dr. theol.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	7
1 KONFRONTACE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA S UTRPENÍM	9
1.1 TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	9
1.1.1 <i>Empatie</i>	10
1.2 PROČ MUSÍ ČLOVĚK TRPĚT? – OTÁZKA PO SMYSLU UTRPENÍ	10
1.3 SHRnutí.....	12
2 POJMY „UTRPENÍ“ A „SMYSL“	13
2.1 UTRPENÍ, NEMOC	13
2.1.1 <i>Celostní pojetí člověka</i>	14
2.1.2 <i>Strach z utrpení</i>	15
2.2 SMYSL.....	15
3 UTRPENÍ V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA, PÁTRÁNÍ PO SMYSLU UTRPENÍ	17
3.1 POJEM UTRPENÍ V ETICE – HLAVNÍ MYŠLENKY VYBRANÝCH AUTORŮ.....	17
3.1.1 <i>Jan-Olav Henriksen; Arne Johan Vetlesen</i>	17
3.1.2 <i>Jiří Jankovský</i>	19
3.1.3 <i>Marta Munzarová</i>	20
3.2 POJEM UTRPENÍ VE FILOZOFII – HLAVNÍ MYŠLENKY VYBRANÝCH AUTORŮ.	21
3.2.1 <i>Gottfried Wilhelm Leibniz</i>	21
3.2.2 <i>Gautama Buddha</i>	22
3.2.3 <i>Arthur Schopenhauer</i>	23
3.2.4 <i>Jan Sokol</i>	23
3.3 POJEM UTRPENÍ V PSYCHOLOGII A PSYCHOTERAPII – HLAVNÍ MYŠLENKY VYBRANÝCH AUTORŮ	24
3.3.1 <i>Viktor Emanuel Frankl</i>	24
3.3.2 <i>Thomas Moore</i>	27
3.3.3 <i>Jan Vymětal</i>	28

3.4	POJEM UTRPENÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI – HLAVNÍ MYŠLENKY VYBRANÝCH AUTORŮ	29
3.4.1	<i>Yvona Lucká</i>	29
3.4.2	<i>Student, J.Ch.; Mühlum, A.; Student, U.</i>	30
3.4.3	<i>Marie Svatošová</i>	31
3.5	POJEM UTRPENÍ V TEOLOGII – HLAVNÍ MYŠLENKY VYBRANÝCH AUTORŮ	31
3.5.1	<i>Benedikt XVI.</i>	32
3.5.2	<i>Tomáš Halík</i>	33
3.5.3	<i>Jan Pavel II.</i>	34
3.5.4	<i>Henri Nouwen</i>	36
3.5.5	<i>Tomáš Špidlík</i>	36
3.6	POJEM UTRPENÍ V THANATOLOGII – HLAVNÍ MYŠLENKY HELENY HAŠKOVCOVÉ.....	37
3.7	SHRNUTÍ.....	39
3.8	POKUS O CHARAKTERISTIKU UTRPENÍ A MOŽNOSTI POCHOPENÍ JEHO SMYSLU.....	42
4	VÝZKUM.....	44
4.1	DÍLČÍ CÍLE.....	44
4.2	PRŮZKUMNÝ SOUBOR	44
4.3	PŘÍSTUP A TECHNIKA SBĚRU DAT.....	45
4.3.1	<i>Dotazník</i>	45
4.4	PREZENTACE DAT A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	47
4.4.1	<i>Zjištění pohlaví sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči..</i> 47	
4.4.2	<i>Nejvyšší dosažené vzdělání sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči.....</i>	48
4.4.3	<i>Vztah sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči k víře.....</i>	49
4.4.4	<i>Věk sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči</i>	50
4.4.5	<i>Co si sociální pracovníci představují pod pojmem utrpení</i>	51
4.4.6	<i>Osobní setkání sociálního pracovníka s utrpením a jeho citlivost..</i>	52

4.4.7	<i>Hledání smyslu utrpení sociálních pracovníků v různém kontextu</i>	53
4.4.8	<i>Právní legalizace aktivní eutanazie</i>	60
4.4.9	<i>Vyjádření respondentů</i>	62
4.5	SHRNUTÍ VÝZKUMU	63
4.6	POROVNÁNÍ ZJIŠTĚNÝCH NÁZORŮ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ S NÁZORY AUTORŮ ODBORNÉ LITERATURY	65
5	DISKUSE	67
	ZÁVĚR	69
	SEZNAM ZKRATEK	71
	SEZNAM LITERATURY	72
	SEZNAM PŘÍLOH	74
	PŘÍLOHY	75
	ABSTRAKT	82
	ABSTRACT	83

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma utrpení a bolesti - téma, které se prolíná našimi životy bez výjimky, zároveň se ovšem zdá, že téma veřejně a mediálně hodně opomíjené, které je v naší současné moderní společnosti - plné zábavy, bezstarostného mládí, blahobytu, zdraví a radosti jaksi nepatřičně zveřejňovat. A přesto – utrpení, bolest a trápení v našem životě existuje a nikdy nemůžeme říci, že se právě nám v životě vyhne - jedná se o téma aktuální.

Cílem bakalářské práce je porovnat názory pracovníků agendy příspěvku na péči příslušných pověřených správních úřadů v Jihočeském kraji na utrpení a jeho smysl s názory získanými z odborné literatury. Cílem teoretické části je představit vybrané základní pohledy na utrpení a jeho smysl od autorů z různých vědních oblastí: etiky, filozofie, psychologie (psychoterapie), sociální práce, teologie a thanatologie. Cílem praktické části je získat názory pracovníků agendy příspěvku na péči příslušných správních úřadů v Jihočeském kraji na utrpení a jeho smysl.

Pracuji na odboru sociálních věcí Městského úřadu v Táboře; obdobně jako pracovníci v dalších pomáhajících profesích se setkávám se stinnými stránkami lidského života pravděpodobně častěji než zaměstnanci v jiných pracovních odvětvích. Taktéž v osobním životě je v mé blízkosti hodně lidí, kterých se bolesti, nemoci a utrpení dotýkají a kteří se s nimi snaží svým způsobem vyrovnávat. Jejich utrpení má různou podobu: ať se jedná o vážnou celoživotní nemoc, nedobrovolnou či dobrovolnou smrt milované osoby – dětí, manžela, nebo snad trápení způsobené přiznáním si vlastních vin za čin, který jim nyní nedá spát a který dříve vlastním rozhodnutím pod nátlakem okolností učinili. Životní cesta těchto mých blízkých byla nasměrována jinak, než si sami původně plánovali. Protože křivolaké cesty života mých přátel jsou propojené s mými, stávají se též jejich bolesti i bolestmi mými. Toto vše bylo motivem pro zpracování tohoto tématu v bakalářské práci.

Jsem si vědoma toho, že problematiku utrpení a bolesti v bakalářské práci zužuji na malinkou výseč – jednak proto, že z celé plejády možností životního utrpení a bolestí se zaměřuji v praktické části bakalářské práce pouze na utrpení osob závislých na péči druhého člověka, osob vážně nemocných a osob o ně pečujících, a též proto, že se při výzkumu odrazuji jen sociálních pracovníků a neporovnávám tento jejich pohled s názorem právě těch trpících. Srovnání těchto dvou přístupů k utrpení by bylo zajímavé, nicméně časová náročnost takového výzkumu a rozsah bakalářské práce mi v tuto chvíli nedovoluje jej provést.

1 Konfrontace sociálního pracovníka s utrpením

Zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách byl do našeho právního řádu a tím do praxe naší společnosti zaveden kromě jiného nového a podstatného v sociálních službách také institut příspěvku na péči. Protože se později - v praktické části bakalářské práce zaměřuji na zjišťování názorů na utrpení a jeho pochopení u sociálních pracovníků, kteří pracují na odborech sociálních věcí příslušných pověřených správních úřadů v Jihočeském kraji, kde se rozhoduje o poskytování příspěvku na péči dle uvedeného zákona o sociálních službách, nyní krátce vysvětlím jeho podstatu. Příspěvek na péči je státní, měsíčně se opakující dávkou, poskytovanou fyzickým osobám, které jsou z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu závislé na pomoci druhé osoby, a to v běžné péči o vlastní osobu a při zajištění soběstačnosti. Základem celého nového principu daného zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách je vlastní rozhodování a uvážení osoby s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem o tom, kdo bude pomoc poskytovat; může to být například někdo z okruhu nejbližší rodiny nebo lze využít i jiných poskytovatelů sociálních služeb.¹

1.1 Terénní sociální práce

Sociální pracovníci vykonávající agendu příspěvku na péči se denně při výkonu své profese, jejíž součástí je sociální šetření v přirozeném prostředí občanů žádajících o poskytnutí příspěvku na péči, setkávají s vážně nemocnými osobami nebo s osobami se zdravotním postižením. Určitým způsobem tak sociální pracovníci doprovázejí tyto osoby s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem a osoby o ně pečující v jejich bolestech a trápení.

„Kontakt s těžce nemocným je náročný i pro zdravé lidi. Jeho choroba nám připomíná vlastní zranitelnost, funguje jako symbolické ohrožení vlastní

¹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

existence. Nemocný se někdy může chovat nepříjemným a zatěžujícím způsobem, ale od zdravého člověka se očekává větší tolerance.“²

1.1.1 Empatie

Pro kvalitní výkon pomáhající profese, pro blaho člověka, se kterým se při své práci sociální pracovník setkává a kterému má být nápomocen, je nezbytná empatie. Henriksen a Vetlesen v knize *Blízké a vzdálené empatii* chápou jako „schopnost nechat se za určitých okolností afektivně pohnout vnitřním hnutím druhého“³ člověka. Zajímavý je etymologický význam slova empatie. „Etymologicky pochází výraz empatie z řeckého *patos*, bolest. Slovo „pacient“ pochází z latinského „*patientia*“, *bolest*; pacient je tedy ten, kdo trpí. V běžném slova smyslu se empatie používá pro soucit s tím, komu se nedaří dobře.“⁴

S trochu jiným nádechem nám nabízí význam slova empatie ve své knize *Poslední úsek cesty* Jaro Křivohlavý. Empatií rozumí schopnost vžít se do situace druhého člověka – empatie je *soucítním*. Toto soucítní je třeba odlišit od soucitu, neboť ten vyjadřuje situaci nadřazenosti jednoho nad druhým, kdežto soucítní staví oba dva na stejnou úroveň, soucítní oba pozdvihuje.⁵

A právě ono soucítní sociálního pracovníka s klientem ve chvílích bolesti je ten okamžik, kdy dochází k nejhlubší konfrontaci sociálního pracovníka s utrpením.

1.2 Proč musí člověk trpět? – otázka po smyslu utrpení

Trápení, starosti, nemoci, úrazy – někdy přijdou a zase odejdou, ani nevíme jak. Jindy si smrt vyžádá život někoho, na kom nám skutečně záleží. Jako by se náš život najednou zastavil a neměl dál smysl! A přemýšlíme obdobně, jak

² VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s.93.

³ HENRIKSEN, J-O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 29.

⁴ Tamtéž, s. 45.

⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J; KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*, s. 31.

píše Henri Nouwen ve své knize: „A uvažoval jsem znovu, jak snad uvažujeme všichni, když nás tvrdě zasáhne zármutek a hluboce nás zraní: Proč se taková věc stala? Aby se zjevila Boží sláva? Aby nám připomenula křehkost života? Nebo snad aby prohloubila víru těch, kterých se to týká?“⁶

Vyrovňávání se s vlastním a cizím utrpením je vždy individuální proces, kterým musí projít i pracovníci pomáhající profese v zájmu vlastní psychohygieny. K překonávání existenciálních výzev patří mimo jiné pátrání po významu toho, co si myslí o trpícím člověku, kdo nebo co stojí za veškerým životem, štěstím a utrpením, a významná a častá je otázka: *proč musí člověk trpět.*⁷

Doprovázení nemocného na cestě ke smíření se svou bolestí, konečností a pomoc při pochybnostech o smyslu jeho utrpení a vůbec o smyslu života je výzvou pro všechny. Musíme vědět, že k člověku patří klást si tyto základní otázky a vyrovnávat se s nimi, a pokud chceme pomáhat lidem, kteří se nám svěrují a kteří očekávají pomoc i v oblasti duchovní, pak se s těmi otázkami musíme zabývat také. Multidisciplinární tým by zde měl být samozřejmostí, ale i my sami bychom měli být lidmi zralými. Lépe budeme moci pomáhat druhým v jejich utrpení tak, když budeme respektovat jedinečnost, nezaměnitelnost a originalitu každého člověka a jeho svobodu, abychom vnímali všechny jeho vzájemně neoddelitelné dimenze.⁸

Benedikt XVI. ve své encyklice *Deus caritas est* zdůrazňuje, že služba druhému člověku obohacuje trpícího i pomáhajícího navzájem; taktéž víra v Boha způsobuje, že se pomáhající i trpící vzájemně obdarovávají. Benedikt XVI. připomíná, že pokud v mém životě schází kontakt s Bohem, pak mohu v druhém člověku vidět jen druhého a nedokážu v něm uznávat Boží obraz.⁹ A zároveň „jedině má ochota vycházet v ústřety bližnímu a projevovat mu lásku mne činí

⁶ NOUWEN, H. *Proměň svůj nářek v tanec. Kráčet v těžkých časech s nadějí*, s. 12.

⁷ Srov. STUDENT, J.CH.; MÜHLUM, A.; STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péči*, s. 135.

⁸ Srov. MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 79-80.

⁹ Srov. BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est*, čl. 18.

vnímavým také vůči Bohu. Jedině služba bližnímu otevírá mé oči vůči tomu, co Bůh koná pro mne, i vůči tomu, jak mne Bůh miluje.¹⁰

1.3 Shrnutí

Sociální pracovníci zařazení na agendě příspěvku na péči přichází při výkonu své profese do přímého kontaktu s osobami s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem a s osobami o ně pečujícími. Střetávají se tak často s jejich bolestmi a trápením a jsou konfrontováni s utrpením v různé jeho podobě. V důsledku toho se u nich mohou snáze a častěji dostavovat myšlenky a otázky po smyslu života, může vyvstávat pocit vlastní zranitelnosti a připojovat se i otázka po smyslu utrpení v životě člověka. Pokud na člověka taková zamyšlení nad hloubkou a těžkostí života přicházejí, není možné je zakrývat či v sobě popírat, ale postavit se k nim jako k výzvě.

¹⁰ BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est*, čl. 18.

2 Pojmy „utrpení“ a „smysl“

Dříve než se budeme zabývat otázkou pojmu utrpení a jeho smyslu v různých vědních oborech, domnívám se, že je vhodné na tomto místě ozřejmit některé významy, myšlenky a aspekty, které se v bakalářské práci vyskytují nebo s obsahem práce úzce souvisí či se o ně v této práci opírám.

2.1 Utrpení, nemoc

Jan Pavel II. v encyklice *Salvifici Doloris* chápe „lidské utrpení jako mnohem obsáhlejší než nemoc: je složitější a rovněž hlouběji obsaženo v samotném lidství.“¹¹ „Ačkoli výrazy „utrpení“ nebo „bolest“ mohou být považovány za stejné významy, bolest fyzická je to, čím nějakým způsobem „bolí tělo“, avšak duševní utrpení je „bolest duše“. Jedná se tedy o utrpení duchovní povahy, ne jen o psychickou stránku utrpení.“¹² Proto musíme rozlišovat mezi nemocí a utrpením též z toho důvodu, že „člověk může být nemocen, aniž by ve vlastním smyslu trpěl; na druhé straně existuje utrpení, které leží mimo všechny nemoci, pravé lidské utrpení, totiž ono utrpení, které k lidskému životu podstatně a podle smyslu patří“¹³. Tak můžeme vnímat i utrpení osob, které o nemocné pečují a které se určitým způsobem svým blízkým nemocným obětují, a to často ve chvílích, kdy nevidí již možnost uzdravení a přesto trpělivou péčí napomáhají ke zlidštění posledních chvil života svých milých. Benedikt XVI. v encyklice *Spe salvi* píše: „Trpět s druhým, trpět pro druhé; trpět z lásky k pravdě a spravedlnosti; trpět kvůli lásce a s cílem stát se skutečně milující osobou – to jsou podstatné základy humanity, jejichž odložení by člověku přivedilo zkázu.“¹⁴

¹¹ JAN PAVEL II. *Salvifici doloris. O křesťanském smyslu lidského utrpení*, čl. 5.

¹² Tamtéž.

¹³ FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*, s. 111-112.

¹⁴ BENEDIKT XVI. *Encyklika Spe salvi*, čl. 39.

2.1.1 Celostní pojetí člověka

Již ve středověku Maimonides – židovský filozof, teolog a lékař - chápal funkce lidského těla jako složitý proces zahrnující spiritualitu, vlivy přírodní (prostředí) i tělesné (fysis). Zabýval se proto aspekty biologickými (dieta, pohyb, čerstvý vzduch), psychologickými (emoce, naděje, beznaděj, strach, žal) i sociálními (jak prospívá sociální kontakt s okolím) a o všechny tyto složky se opírá při snaze o uzdravení člověka.¹⁵

Obdobně v současnosti je jakékoliv závažné onemocnění považováno za velkou životní zátěž, která nějakým způsobem ovlivní i psychiku nemocného. Může změnit nejenom aktuální prožívání a reagování, ale i některé vlastnosti jeho osobnosti. Naopak, mnohé tělesné potíže mohou být v závislosti na špatném psychickém stavu nemocného udržovány či zhoršovány, zatímco dobrý psychický stav může přispět k jejich zlepšování, nebo dokonce vymizení. Mezi tělesnou a psychickou složkou existuje reciproční vztah. Každé onemocnění lze tedy posuzovat ze tří hledisek: aspekt somatický, psychický a sociální.¹⁶

Marta Munzarová uvádí ve svých odborných etických publikacích, že všichni zúčastnění pracovníci v pomáhajících profesích musí zcela jasně vnímat a respektovat celost člověka s tím, že filozofie paliativní medicíny, jejíž nejvýznamnější představitelka a zakladatelka byla Cecilie Saundersová, má posloužit jako vzor. Saundersová hovoří o celkové bolesti, která je odrazem dimenzí člověka. Celková bolest je tvořena více položkami:

- *bolest fyzická* - lze rozpoznat a definovat snadněji než ostatní složky bolesti;
- *bolest sociální* - je utrpením spojeným s předtuchou ztráty nebo i se skutečným odloučením od rodiny a přátel anebo se ztrátou sociální role;

¹⁵ Srov. SCHREIBER, V. Od Maimonida k psychosomatice a ke klinické psychologii. In KŘIVOHLAVÝ J. *Psychologie nemoci*, s. 9.

¹⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 75-76.

- *bolest emoční (duševní)* - je pocitový komplex, který zahrnuje duševní otřes, otupělost, hněv, smutek, smlouvání, úzkosti, deprese – jedná se o jakousi dynamiku zármutku, popsanou Elizabeth Kübler-Rossovou v jednotlivých fázích na cestě k přijetí údělu – blížícího se konce života – jak nemocného převést přes období popírání, agrese, smlouvání a deprese až ke smíření;
- *bolest spirituální (duchovní)* – utrpení spojené s odcizením od svého nejhlubšího já, které je často prožívané jako strach z neznáma a jako pocit ztráty smyslu.¹⁷

2.1.2 Strach z utrpení

Pokud se zamyslíme nad výše uvedenými složkami, které tvoří celkovou bolest, je strach z utrpení jen logickým vyústěním této teorie, která odráží komplexně dimenze člověka. Jan Pavel II. v encyklice *Salvifici Doloris* říká, že „lidská bolest totiž vzbuzuje soucit, ale také působí úctu a svým způsobem nahání strach: skrývá se v ní totiž určitá tajemná síla.“¹⁸ Křivohlavý a Kaczmarczyk definují strach z utrpení méně transcendentně, a to jako obavu, že žít bude těžší nežli nebýt.¹⁹

2.2 Smysl

Vzhledem k tomu, že se ve své bakalářské práci zaměřuji na smysl utrpení, jsem toho názoru, že je vhodné objasnit i význam slova „smysl“.

Smysl, krom významu jako druhu vnímání s příslušným orgánem (např. zrak) a smysl jako pochopení pro určitou věc, se vysvětluje smysl též jako význam věci (sdělení, události či jednání), poukazující k dalším, navazujícím, zejména budoucím významům: pak hovoříme o tom, že příslušná věc „má smysl“,

¹⁷ Srov. MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 78-79.

¹⁸ JAN PAVEL II. *Salvifici doloris. O křesťanském smyslu lidského utrpení*, čl. 4.

¹⁹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J; KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*, s. 26.

že je „smysluplná“, „někam vede“ apod. Smysl je tu spojen s jistým *zaměřením*, které lze tušit zde a v přítomnosti, které však *dává* aspoň *naději na pokračování v budoucnosti*. Taková naděje patří k základním potřebám člověka a umožňuje lidské rozhodování a jednání.²⁰

²⁰ Srov. SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s.359-360.

3 Utrpení v životě člověka, pátrání po smyslu utrpení

V této kapitole se snažím zachytit názory na pojem a obsah utrpení a bolesti v životě člověka, i na jeho smysl. Pokouším se o reflexi literatury z různých vědních oborů, aby byly zastoupeny rozličné pohledy na člověka dle toho, jak která odborná disciplína život jedince pojímá. Čerpám z následujících vědních disciplín: z etiky, filozofie, psychologie (psychoterapie), sociální práce, teologie a thanatologie. Obory i jednotliví autoři jsou řazeni abecedně (autoři dle příjmení).

3.1 Pojem utrpení v etice – hlavní myšlenky vybraných autorů

V etice jsem objevila myšlenky na vybrané téma v odborných textech Jana-Olava Henriksena, Arne Johana Vetlesena, Jiřího Jankovského a Marty Munzarové.

3.1.1 Jan-Olav Henriksen; Arne Johan Vetlesen

Tito autoři považují za základní rysy lidského života zranitelnost, závislost, křehkost a smrtelnost, a právě na ty se zaměřuje péče o druhého člověka. Jsou to ty stránky lidské existence, nad nimiž nemáme žádnou moc - nemůžeme je odstranit, třeba bychom si to velice přáli. Naše zranitelnost nás uvádí do vztahu závislosti na druhých. Být závislý v sobě skrývá riziko: riziko že nebudu přijat, pochopen tím, na jehož pomoci a péči jsem závislý. Závislost vycházející ze zranitelnosti činí lidský život křehkým. Potřeba vzájemné péče je reakcí na ony podmínky lidské existence, jež jsme si sami nezvolili. Často se stává, že ten, kdo je odkázán na profesionální péči, pocítuje svou situaci jako nedůstojnou. Člověk je odkázán na pomoc, nedokáže se o sebe postarat sám, není s to pomoc vrátit, odplatit. Tak vzniká nerovnováha toho, kdo pomoc potřebuje a toho, kdo péči poskytuje. Tato asymetrie je často patrná právě v profesionální péči v pomáhajících profesích. Život, který je v ohrožení, je ve vysoké míře

přenechán schopnostem a možnostem druhých. Těžká choroba je extrémní zkušeností bolesti a závislosti na druhých. Nemoc připomíná člověku i v době, kdy je ještě plný síly, že je ve svém bytí nesen a podpírán ostatními lidmi, zvláště těmi nejbližšími, kteří posouvají životní rozvoj jedince dál, a to v nejširším slova smyslu. Autoři knihy se dále domnívají, že vážně onemocnět znamená potřebovat najednou podstatně více profesionální pomoci než jí vědomě či nevědomě přijímal člověk zdravý, často více, než za co jsme schopni projevit vděčnost. Vděčnost je tedy také odpověď na podmínky, které jsme si v životě nevybrali. Vděčnost je dar příjemce tomu, kdo péči poskytuje.²¹

Výše uvedení autoři etických teorií si dále kladou otázku, proč reagujeme tak negativně, když nám okolnosti připomenou, že jsme na druhých závislí. Říkají, že je to spíše otázkou psychologické a kulturně historické povahy. Osoba, která je vážně nemocná, prožívá svůj stav bolesti a potřebnosti jako stav selhání, neboť potřeby, které dříve zvládala sám, jsou nyní vloženy do cizích rukou. Člověk prožívá stav vlastního selhání jako prohru, vždyť je tím omezena jeho svoboda. Být potřebný – potřebovat pomoc, to pak člověk prožívá jako něco nedůstojného a pomoc, kterou potřebujeme, třeba ani neumíme přijmout. Může se stát, že ten, kdo se považuje za nezávislého, bude s velkou pravděpodobností náchylný přenášet svůj rezervovaný postoj k péči o lidský život také do situací, kdy pomoc potřebuje ten druhý. Potřebnost, kterou člověk popírá v sobě samém, bude nanejvýš obtížné uznat u druhých. Jestliže životním ideálem je „člověče, pomoz si sám“, stane se tento požadavek všeobecně platným i ve vztahu k druhým. Ten, kdo se neodvažuje cítit vlastní bolest, bude jen těžko s to akceptovat a mírnit bolest druhých. Schopnost starat se a pečovat o druhého spočívá u každého z nás na předpokladech jak emocionálního, tak kognitivního charakteru.²²

Myšlenky autorů Henriksena a Vetlesena se dají shrnout krátce takto: „Vztah k sobě sama tvoří rámec pro naši schopnost mít účast na situaci druhého.

²¹ Srov. HENRIKSEN, J-O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 21-24.

²² Srov. HENRIKSEN, J-O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 28-30.

Potřeby a pocity, jež sami sobě zakazujeme, budeme jen těžko schopni akceptovat u druhého. Vhled do naší vlastní zranitelnosti je klíčem ke schopnosti vžít se do druhého.²³

3.1.2 Jiří Jankovský

Jankovský vnímá utrpení jako „událost v životě člověka, ze které lze těžit lidskost, pokoru a životní moudrost. Pokud se jedná o křesťanské stanovisko k danému problému, víra vidí v utrpení prostředek spojení člověka s Krisem“²⁴, s Kristovým utrpením na kříži. „Neznamená to však, že by měl být křesťan pasivním. Bolest a utrpení činí člověka zpravidla mnohem vnímavějším pro Boha. Člověk tak může postupně získávat jistotu, která jej nakonec zakotvuje ve smyslu.“²⁵

Jankovský se domnívá, že „jsme-li v současné době obklopeni apatií, resp. nechutí a neschopností moderního člověka trpět, popřípadě být nablízku trpícímu (doprovázet ho), je to důsledek pragmatismu lidí, všeobecně sdílené touhy po klidu a snahy každé utrpení a bolest co nejrychleji odstranit, popřípadě nějak „rozumně“ vyřešit. Vzniká tak mylný dojem, jako by utrpení do současné doby ani nepatřilo. V atmosféře současnosti působí totiž jako dokonalý anachronismus, a to i přesto, že ho paradoxně kolem sebe vidíme tolik. Odmítání reality utrpení v životě současného člověka vede nakonec ke slepotě vůči skutečnosti, v níž lidský život a vztahy ztrácejí svou charakteristickou hloubku.“²⁶ Jankovský připomíná myšlenku V. E. Frankla, že v utrpení uskutečňuje člověk postojoyé hodnoty. Posledním úkolem a vlastním cílem utrpení je vypořádat se s tím, co je osudově dáno. Zůstává tedy otázka, jak učinit utrpení snesitelnějším. Základním krokem ke zlidštění utrpení je „zápas proti oněmění“. Člověk má plné právo dosáhnout úlevy pláčem, nářkem, prosbou i obžalobou. Dalším krokem je

²³ HENRIKSEN, J-O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 30.

²⁴ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 128.

²⁵ Tamtéž, s. 128-129.

²⁶ Tamtéž, s. 129.

být trpícím nablízku, pomoci mu zvládnout nepřízeň osudu. Komunikace – verbální i neverbální, dává prostor pro vypovídání se, postěžování si, napomáhá přijetí utrpení i rozvoji solidarity s trpícím. Utrpení tak postupně získává lidskou dimenzi, jinými slovy: zlidšťuje náš život, má formativní funkci, stává se fenoménem lidského zrání. A i když může nakonec utrpení pominout, skutečnost, že jsme trpěli, trvá navždy a umožňuje člověku osobní růst.²⁷

3.1.3 Marta Munzarová

Munzarová vychází z toho, že „bolest je běžnou záležitostí každého z nás“²⁸. „Sám Hippokrates pojímal medicínu především jako odstraňování utrpení nemocných a mírnění prudkosti jejich chorob. Bolest je nejčastěji považována za zdroj utrpení, a to do té míry, že oba dva pojmy jsou obvykle spojovány – bolest a utrpení. A přesto jsou to rozdílné formy těžkostí, oddělené entity.“²⁹

„Utrpení je odpovědí na bolest a je vysoce individuální. Utrpení však zahrnuje i spoustu jiných jevů, než jen odpověď na bolestivý podnět.“³⁰ Dle Munzarové je vnímání bolesti vždy doplněno (kromě intenzivní akutní bolesti) kognitivním úsilím, pokud jde o její zdroj a smysl. Munzarová se opírá o názor Honzáka³¹, že nemocný člověk je tak respektován ve své celistvosti. „I nepřilíš výrazná bolest může vést k utrpení tehdy, má-li trpící podezření, že je její příčinou závažné onemocnění. Naopak i obrovská bolest nemusí být vnímána jako utrpení, je-li naděje, že brzy skončí a je-li její jasný důvod (např. bolest při porodu).“³² „Je jasné, že k utrpení někdy dochází i bez jakéhokoliv podkladu

²⁷Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 129.

²⁸MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 74.

²⁹Tamtéž.

³⁰Tamtéž.

³¹Radkin Honzák, Mudr. psychiatr, nar. 1939, jednoznačný příklon k psychosomatickému myšlení, tedy bio-psycho-socio-spirituální koncepci.

³²MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 75.

„tělesného“ (druhotně však může vést i k obtížím tělesným): pohled rodičů na bolest a smrt dítěte.....“³³

Velkou roli v každém utrpení hraje představa o budoucnosti (strach, nevyhléditelnost, nekonečnost, beznaděj). A všechny představy, víra, paměť a myšlení se podílejí velkou měrou na utrpení – je to osoba, která trpí, „tělo“ samo netrpí.³⁴

Munzarová připomíná definici Cassella: „Utrpení je specifickým stavem velkých těžkostí, způsobených ztrátou integrity, neporušenosti, soudržnosti nebo celosti osoby, anebo hrozbou (v níž člověk věří), která povede ke zrušení integrity člověka. Utrpení trvá tak dlouho, dokud integrita není zrestaurována nebo dokud hrozba nepomine“.³⁵ Munzarová uvádí, že pracovníci v pomáhajících profesích se mají snažit utrpení odstraňovat, nebo alespoň všemi možnými prostředky mírnit.³⁶

3.2 Pojem utrpení ve filozofii – hlavní myšlenky vybraných autorů

Z filozofických děl jsem použila názory a myšlenky na utrpení, zlo a bolest v životě člověka Gottfrieda Wilhelma Leibnize, Gautama Buddha, Arthura Schopenhauera a Jana Sokola.

3.2.1 *Gottfried Wilhelm Leibniz*

Německý filozof Gottfried Wilhelm Leibniz se ve svém díle *Theodicea* (1710) zabývá otázkou, proč i v nejlepším možném světě existuje zlo. Leibniz rozlišuje tři druhy zla:

³³ MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 75.

³⁴ Srov. MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 75.

³⁵ MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 75.

³⁶ Srov. MUNZAROVÁ, B. *Lékařská etika od A do Z*, s. 78.

- metafyzické zlo, vznikající ze stvořenosti; vše stvořené je nedokonalé, neboť jinak by bylo dokonalé tak jako jeho Stvořitel
- fyzické zlo (např. bolest, utrpení) se opravňuje svou funkcí; může být užitečné (např. k zachování individua) nebo sloužit jako trest, který přivodí zlepšení
- mravní zlo, tj. hřích, jež je důsledkem lidské svobody a základem křesťanského vykoupení.

Dle Leibnize Bůh tato zla nechtěl, pouze je připustil, a dobro nad nimi vysoce převažuje, Leibniz tak Boha ve vztahu ke zlu ospravedlňuje.³⁷

3.2.2 Gautama Buddha

Dle buddhismu, který je filosofickým systémem (nezná žádného věčného boha), i když bývá chápán jako náboženství, lze zlo odstranit tím, že se zničí nevědění a z něho plynoucí zla.³⁸ „Obsahem osvobozujícího vědění jsou „čtyři vznešené pravdy“: Veškerý život je utrpení. Příčinou utrpení je žízeň po životě. Osvobozením od utrpení je uhašení žízně po životě. K odstranění žízně po životě vede „osmidílná ušlechtilá stezka“. Osmidílná stezka obsahuje Buddhovy etické příkazy: správný náhled, správný směr, správná řeč, správné chování, správně žítí, správné úsilí, správné sebeupamatování a správné soustředění. Ten, kdo poznal ušlechtilé pravdy a nastoupil osmidílnou stezku, dospívá k osvobození.“³⁹

³⁷ Srov. KUNZMANN, P.; BURKARD F.P.; WIEDMANN F. *Encyklopedický atlas filozofie*, s.115.

³⁸ Srov. KUNZMANN, P.; BURKARD F.P.; WIEDMANN F. *Encyklopedický atlas filozofie*, s.21.

³⁹ KUNZMANN, P.; BURKARD F.P.; WIEDMANN F. *Encyklopedický atlas filozofie*, s.21.

3.2.3 Arthur Schopenhauer

Utrpením se zabývá další německý filozof 19. století Arthur Schopenhauer. Říká, že čím více si je člověk vědom života, tím pronikavěji poznává, že veškerý život je utrpení. Vůle usiluje o osvobození a naplnění. Obojí zůstává ve světě zapovězeno, neboť žádné uspokojení není trvalé a úsilí v žádném cíli nedojde konce. Míra utrpení je nevyčerpatelná a s vědomím narůstá. Z tohoto poznání vycházejí dva postoje k životu. V přitakání vůle člověk s jasným věděním přijímá život tak, jak je, a přitakává svému životaběhu se vším, co přišlo a přijde. V popření vůle se hledá překonání strážně skrze uhašení životního pudu. Tuto cestu nachází Schopenhauer u indických a křesťanských asketů.⁴⁰

3.2.4 Jan Sokol

Náš filosof a překladatel, který se zabývá životem současné společnosti, vidí v každém vážně nemocném člověku výzvu: „Kdo se o mne postará?“ – bezmocný člověk se stává ve světě touto naléhavou otázkou. Složité systémy státní i nestátní sociální péče v moderních společnostech na ni sice do jisté míry odpovídají, zároveň tím však zastírají tento podstatný rys lidské existence, totiž vědomí, že se *obrací i na mne*. Jedná se o základní lidskou situaci – setkání s nouzí druhého člověka. Přijetí nepodmíněného závazku péče o druhého nejlépe odpovídá křesťanské představě lásky (charitas), která není vedena mým zájmem a mými potřebami, ale řídí se a podřizuje prospěchu toho, o koho mám pečovat. V obětavé péči o druhého nesmí nikdy chybět úcta k druhé osobě a hlavně radost, kterou péče přes všechny těžkosti přináší. Na tématu péče o druhého se potvrzuje,

⁴⁰ Srov. KUNZMANN, P.; BURKARD, F.P.; WIEDMANN, F. *Encyklopedický atlas filozofie*, s.161.

že osoba nikdy není jen sama o sobě a hlavně pro sebe, nýbrž že vzniká, roste a žije jen ve vztazích s druhými lidmi.⁴¹

Ke smyslu utrpení se Sokol vyjadřuje následovně: „Utrpení na rozdíl od fyzické bolesti, jejíž biologický smysl lze pochopit, samo o sobě smysl nemá. Proto se stává výčitkou světu, příp. Bohu: proč?“⁴² Připomíná, že „středověk zdůrazňoval utrpení jako trest, resp. výchovný prostředek; novověk že považuje za obecnou povinnost utrpení odstraňovat a zmírňovat.“⁴³

3.3 Pojem utrpení v psychologii a psychoterapii – hlavní myšlenky vybraných autorů

Psychologie a psychoterapie je bohatým zdrojem úvah o utrpení i jeho smyslu (někteří autoři používají termínu krize), ze kterých vychází následně i jiné vědní disciplíny. Ve své bakalářské práci jsem čerpala z myšlenek Viktora Emanuela Frankla, Thomase Mooreho a Jana Vymětala.

3.3.1 Viktor Emanuel Frankl

Viktor Emanuel Frankl je zakladatelem třetí vídeňské psychoterapeutické školy, tzv. logoterapie (což lze volně a ne zcela výstižně přeložit jako „lčba smyslem“). Pro Frankla je logos transcendingí smysl života. Logos v psychoterapeutickém systému Frankla je pojem vícevýznamový. Nejčastěji jej chápeme jako „duch“ nebo „mysl“. Protože logoterapie je založena hlavně na rozhovoru, je oprávněný i význam „slovo“, neboť podstatou této psychoterapie je citlivá práce se slovem; je to svého druhu „terapie rozhovorem“. A protože logos umožňuje člověku užít vlastní situace a osobní problémy v celé bohaté síti vztahů a souvislostí, je na místě i význam „zákon“. Pacient se

⁴¹ Srov. SOKOL, J. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, s.194-196.

⁴² SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 376.

⁴³ Srov. SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 376.

v logoterapeutických setkáních začne měnit, pochopí-li svůj osobní smysl jako úkol, jako hodnotu, která jej přesahuje, a ne jenom naplňuje. Podstatné pro psychoterapeutický pohyb je, aby pacient slyšel „volání smyslu“, k němuž logoterapie přivádí.⁴⁴

Podle názoru Frankla se často stává, že některý pacient tvrdí, že jejich život nemá žádný smysl a jeho činnost postrádá vyšších hodnot. Takovému člověku se musí poukázat především na to, že je nakonec lhostejné, kde člověk stojí v povolání, co dělá; daleko spíše záleží na tom, jak pracuje, zda místo, na které byl jednou postaven, skutečně také zastává. Jednoduchý člověk, který skutečně splnil konkrétní úkoly, které mu ukládá povolání a rodina, je přes svůj „malý“ život „větší“ než třeba „velký“, ale nesvědomitý státník.⁴⁵

Neexistují však pouze hodnoty, které lze uskutečnit tvůrčí činností: kromě těchto tvůrčích hodnot existují ještě takové, které se uskutečňují v prožívání, „zážitkové hodnoty“. Jsou realizovány v přijímání světa, např. v ponoření se do krásy přírody nebo umění. Plnost smyslu, kterou ony také mohou dát lidskému životu, se nesmí podceňovat.⁴⁶

„Podle našeho mínění existuje však ještě třetí kategorie možných hodnot. Neboť život se jeví v zásadě také ještě jako smysluplný, i když není ani tvořivě plodný, ani bohatý na zážitky. Existuje totiž další hlavní skupina hodnot, jejichž realizace spočívá právě v tom, jak se člověk staví k omezením svého života. Právě v jeho počínání proti tomuto zúžení jeho možností se otvírá nová, specifická říše hodnot, která zcela jistě náleží dokonce k hodnotám nejvyšším. Tak nabízí i zdánlivě tolik ochuzená existence – ve skutečnosti však ochuzená právě jen o hodnoty tvůrčí a zážitkové – ještě vždy poslední, ba dokonce největší šanci realizovat hodnoty.“⁴⁷ Tyto hodnoty Frankl nazývá hodnotami postojovými, neboť zde záleží na tom, jak se člověk postaví vůči nezměnitelnému osudu. „Možnost

⁴⁴Srov. SMĚKAL, V. Duchovně orientovaná psychoterapie – naléhavý úkol dneška.

In FRANKL, V.E. *Lékařská péče o duši*, s. 232.

⁴⁵Srov. FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*, s. 61.

⁴⁶Srov. tamtéž.

⁴⁷FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*, s. 62.

realizovat takové hodnoty postoje vzniká tehdy, kdykoli je člověk postaven proti osudu, vůči němuž může jít pouze o to, že ho bere na sebe, že ho nese; jak ho však nese, jak ho jako svůj kříž bere na sebe, že ho nese; o to jde.⁴⁸ Jde o postoje jako statečnost v utrpení a důstojnost. Jakmile jsou zahrnuty postojové hodnoty do oblasti možných hodnotových kategorií, ukazuje se, že lidská existence nemůže být nikdy opravdu bezesmyslná.⁴⁹

To znamená, že se lidský život může naplnit nikoliv pouze v tvorbě a radosti, nýbrž dokonce také v utrpení. Trpíme něčím, protože „to nemůžeme strpět“ – tedy proto, že to nechceme nechat platit. Vypořádání se s tím, co je osudově dáno, je poslední úkol a vlastní cíl utrpení. Utrpení vytváří tedy plodné, dalo by se říci revoluční napětí tím, že dává člověku vůbec pocítit to, co nemá být, jako takové. Také ve vnitřní historii člověka má zármutek smysl. Např. zármutek nad člověkem, kterého jsme milovali a ztratili, dává mu jaksi další život.⁵⁰

Viktor Emanuel Frankl ve své knize *Člověk hledá smysl* konstatuje, že pokud se již jednou stane člověku smysl utrpení patrný, odmítá pak jeho zneškodňování a zjemňování „potlačováním“ vědomí o jeho bídě - třeba formou laciného optimismu. Utrpení se stává úkolem, proto je nutno hledět bolesti do tváře i s nebezpečím, že z toho někdy budeme smutní a tajně si popláčeme. Za takové slzy se nemusí nikdo stydět, ony jsou zárukou, že plačící má největší odvahu – odvahu k utrpení. Trpící člověk, který se domnívá, že již nemá od života co očekávat, si má být vědom toho, že život očekává něco od něj a že na něj něco v budoucnosti čeká.⁵¹

„Kdykoliv jsme konfrontováni se situací, jíž se nemůžeme vyhnout a z níž nemůžeme uniknout, kdykoliv musíme čelit nezměnitelnému osudu, například nevyléčitelné nemoci, jakou je neoperovatelný případ rakoviny, dostává se nám příležitost uskutečnit nejvyšší hodnotu a naplnit nejhlubší smysl, které jsou skryty

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Srov. FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*, s. 62.

⁵⁰ Srov. FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*, s. 107-110.

⁵¹ Srov. FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*, s. 54-55.

v utrpení. Neboť nejvíce ze všeho záleží na našem postoji, jímž své utrpení přijímáme.⁵² Člověk je ochoten i trpět, ovšem s podmínkou, že jeho utrpení má smysl. Logoterapie se proto snaží pacientovi pomáhat získat schopnost trpět, a je-li třeba, nalézt smysl i v utrpení. Trpící, ve statečném nesení svého utrpení - v přijetí výzvy k jeho nesení, získává smysl svého života až do posledního okamžiku.⁵³ „Jinými slovy, smysl života je nepodmíněný, protože zahrnuje i potenciální smysl utrpení.“⁵⁴

Obdobně v biologické rovině je bolest smysluplný strážce. V duševně-duchovní oblasti má pak analogickou funkci. To, před čím má utrpení člověka chránit, je apatie, umrtvující duševní strnulost. Dokud trpíme, zůstáváme duševně naživu. V utrpení dokonce zrajeme, v utrpení rosteme – činí nás bohatšími a mocnějšími. Zármutek má smysl a moc způsobit, aby minulé nějak trvalo. Utrpení, strast patří k životu jako osud a jako smrt. To všechno se nedá od života oddělit, aniž by se současně porušil jeho smysl. Strast a smrt, osud a utrpení odloučit od života, to by znamenalo vzít životu jeho tvář.⁵⁵

3.3.2 *Thomas Moore*

Moore se domnívá, že v období bolesti a utrpení se dozvídáme více o hlubinách své duše. Temnota a nejistota určitým způsobem umožňuje zahlédnout věci, které normálně přehlízíme. Stáváme se citlivější, uvědomíme si to, co bychom v dobách normality a jasu nezaregistrovali. Temná noc duše, jak ji nazývá Thomas Moore ve své stejnojmenné knize, není ničím neobvyklým nebo vzácným. Je to přirozená součást lidského života a můžeme se od ní učit stejně jako od normálního života. Když se rozhlédneme po svých známých, jeden má vážně nemocnou matku, jiný se rozvádí, malé dítě bylo zraněno při nehodě, někdo nemůže najít práci, někdo má deprese. Je to seznam bolestí našeho života, který

⁵² FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*, s. 73-74.

⁵³ Srov. FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*, s. 73-74.

⁵⁴ Tamtéž, s. 75.

⁵⁵ Srov. FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*, s. 109-110.

ani nepočítá s hrozbou války nebo strachem z terorismu. Každá tato položka v sobě nese jak utrpení, tak objevy. Když věnujeme všechnu energii tomu, abychom se temných nocí zbavili, nic se od nich nenaučíme a neumožníme změny, které v nás mohou nastartovat. Naopak nesmíme zapomínat, že pomocí nich v sobě můžeme objevit nové zdroje a nový pohled na život. Nejsme tu proto, abychom temné noci řešili, ale proto, abychom se jimi nechali obohatit.⁵⁶

„I když jsme si navykli vnímat nemoc jako problém, který má být vyřešen, je to jedno z velkých tajemství života. Moderní medicína se soustřeďuje na své nástroje, na nefungující orgány a chemické změny v těle a přehlíží zkušenost nemoci. První známkou nemoci nebo první reakcí na to, že vám lékař řekne, že můžete být vážně nemocní, je, že se změní vaše myšlenky a pocity. Na chvíli vstoupíte do své smrtelnosti, kterou jste pravděpodobně léta ignorovali. Život se radikálně změní. Vztahy se promění. Věci, které dávají vašemu životu smysl, vyvstanou v nové perspektivě. Nekonečně pochybujete. Narážíte na nové strachy. Snažíte se oddělit důležité věci od těch nepodstatných.“⁵⁷

Vnímat nemoc jenom jako nefunkčnost těla je chyba. Působí nejen na samotného člověka, ale také na jeho rodinu, život a svět. Vážné onemocnění je často temnou nocí duše. Vyžaduje tedy lékaře duše stejně jako těla. Během nemoci ukazuje duše své priority a potřeby. Máme co dělat s problémy života a smrti a objevujeme důležitost lásky a péče rodiny i vzdělaných cizích lidí.⁵⁸

3.3.3 Jan Vymětal

Jan Vymětal, autor *Lékařské psychologie pro studenty medicíny*, pojem utrpení používá v souvislosti s vnímáním a prožitkem bolesti: „fyzické a psychické utrpení překonáme snáze, má-li smysl a je-li přítomna reálná naděje na změnu k lepšímu.“⁵⁹ Bolest je zde pojatá pouze jako smyslový a emoční

⁵⁶ Srov. MOORE, T. *Temné noci duše. Průvodce na cestě těžkými životními zkouškami*, s. 15-16.

⁵⁷ MOORE, T. *Temné noci duše. Průvodce na cestě těžkými životními zkouškami*, s. 191

⁵⁸ Srov. MOORE, T. *Temné noci duše. Průvodce na cestě těžkými životními zkouškami*, s. 191.

⁵⁹ VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*, s. 227-228.

zážitek spojený s poškozením tkání. Pouze okrajově v souvislosti se suicidálním jednáním a faktory, které k němu vedou, je zmínka o truchlení. „Truchlení a s ním spojený smutek je prožitkem a stavem, který nastává, jestliže u jedince došlo ke ztrátě něčeho (nebo někoho), co pro něho představuje vysokou hodnotu, případně nastane ohrožení jeho sebepojetí. Truchlení je přirozená reakce potřebná k tomu, aby se člověk se ztrátou vyrovnal (případně dozrál), a to zejména tím, že se s ní smíří a přijme ji.“⁶⁰

3.4 Pojem utrpení v sociální práci – hlavní myšlenky vybraných autorů

V odborné literatuře se sociální tematikou se spíše než slovo utrpení používá termínu krize, který byl převzat z medicíny. Příkladem je odborný text Yvony Lucké, který je zařazen pod názvem Krizová intervence jako příspěvek v knize *Metody a řízení sociální práce* Oldřicha Matouška. V dalších mnou vybraných knihách, které se vztahují k sociální práci, a to k sociální práci v hospicích, je termínu utrpení použito. Autoři knihy *Sociální práce v hospici a paliativní péče* jsou Student, J. Ch.; Mühlum, A.; Student, U.. Příspěvek Marie Svatošové v knize Oldřicha Matouška et al. se nazývá *Sociální práce s lidmi umírajícími v hospici*.

3.4.1 Yvona Lucká

Lucká ve svém příspěvku *Krizová intervence* uvádí: „Pojem krize byl používán zejména v medicíně pro období, které předchází výrazné změně v pacientově zdravotním stavu, ať již ve směru uzdravení, nebo úmrtí. V posledních desetiletích se pojem krize stále více používá v kontextu jevů psychologického, sociálního a ekologického charakteru.“⁶¹

⁶⁰ VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*, s. 245.

⁶¹ LUCKÁ, Y. *Krizová intervence*. In MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*, s. 119.

„Krizí se rozumí situace, která způsobuje změnu v navyklém způsobu života a vyvolává stav nerovnováhy, ohrožení a stresu. Nemůže být proto řešena v rámci obvyklého repertoáru vyrovnávajících strategií jedince. Přesahuje jeho adaptační možnosti i zdroje běžných obranných mechanismů. Psychickou krizi zná každý člověk jak z vlastní zkušenosti, tak ze zkušenosti blízkých i vzdálenějších lidí. Patří k osobnímu růstu a zrání. Na psychickou krizi jako pozitivní mezník ve vývoji člověka se dá pohlížet v případě, že krize je včas rozpoznána a překonána, jestliže se jedinci dostane adekvátní podpory, příp. pomoci. V opačném případě může krize ústít v psychickou labilitu, poruchu zdraví, sociální dezorganizaci, což výrazně negativně ovlivňuje kvalitu života a ohrožuje základní jistoty a hodnoty.“⁶²

Dá se tedy říci, že v odborné literatuře pro sociální práci se využívá odborné terminologie z medicíny. Obdobně totiž v odborných textech pro studenty medicíny Jan Vymětal popisuje krizi jako náročnou a závažnou životní situaci, která k lidskému jedinci bytostně patří, obsahuje pozitivní potenciál, neboť je jedním ze zdrojů osobnostního růstu a rozvoje. Tím, že ji řešíme a překonáváme, vnitřně zrajeme a v dospělosti dochází díky krizím i k „přehodnocování“ hodnot. Ty krize, které dokážeme vyřešit a překonat, mají pozitivní dopad, v opačném případě ústí v poruchu zdraví.⁶³

3.4.2 Student, J.Ch.; Mühlum, A.; Student, U.

Tito autoři se domnívají, že muset trpět a unést zármutek je snad ještě hlubší osobní zkušeností než prožitek štěstí – a to nejen těžší to u **úst**, ale i obtížnější to sdělit druhým. Utrpení patří k celému lidskému životu

⁶² LUCKÁ, Y. Krizová intervence. In MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*, s. 120.

⁶³ Srov. VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*, s. 287-288.

a domněle můžeme pocítit štěstí jen tehdy, prožijeme-li i utrpení nebo alespoň víme-li o něm.⁶⁴

3.4.3 Marie Svatošová

Marie Svatošová, v současné době u nás všemi známá představitelka hospicového hnutí, ve svém příspěvku v knize *Sociální práce v praxi* rozvádí myšlenku, že náš život by byl chudší o mnoho lásky, kdyby mu právě nemocní a umírající nedávali každý den tolik příležitostí lásku projevit. „Chtít odstranit utrpení ze života by byla utopie. Už proto, že k životu zákonitě patří i smrt.“⁶⁵ Naším úkolem je pomáhat a sloužit, pomoci pochopit smysl utrpení může být někdy největší pomocí poskytnutou nemocnému a jeho rodině. Dále uvádí, že paliativní medicína se zaměřuje především na zmírnění, odstranění bolesti, v ideálním případě zbaví nemocného všech nepříjemných symptomů. Symptomy a utrpení není to samé, není to synonymum. Utrpení vždy zůstane v případě umírání nezměnitelné, neodvratné, které je třeba přijmout.⁶⁶

3.5 Pojem utrpení v teologii – hlavní myšlenky vybraných autorů

Teologie je na myšlenky a rozjímání o utrpení hlubokou studnicí, ze které vychází, obdobně jako z psychologie, jiné odborné disciplíny. Ve své práci jsem čerpala z děl Benedikta XVI., Tomáše Halíka, Henri Nouwena, Jana Pavla II. a Tomáše Špidlíka.

⁶⁴ Srov. STUDENT, J. CH.; MÜHLUM, A.; STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péče*, s. 134.

⁶⁵ Svatošová, M. *Sociální práce s lidmi umírajícími v hospici*. In MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*, s. 196.

⁶⁶ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi umírajícími v hospici*. In MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*, s. 200.

3.5.1 Benedikt XVI.

Benedikt XVI. ve své encyklice *Spe salvi* vyjadřuje myšlenku, že ke svému životu potřebujeme menší i větší naděje, které nás den co den udržují při životě. Tyto naděje ale nestačí, pokud schází velká naděje, která musí přesahovat všechno ostatní. A takovou nadějí může být jen Bůh, který nám může předložit a darovat to, čeho my sami nejsme schopni dosáhnout. Jen jeho láska nám umožňuje, abychom ve vší střízlivosti, den po dni vytrvali v našem nedokonalém světě a neztráceli elán naděje.⁶⁷ Jakékoliv vážně míněné a správné lidské jednání je vlastně naděje, která se naplňuje. Nejprve tím, že se snažíme splnit ty či ony úkoly, které jsou pro naši další životní cestu důležité; vlastním přičiněním přispět k tomu, že svět bude mít o trochu více světla a bude lidštějším.⁶⁸ „A tak jsou tu jednak naše skutky, jež jsou zdrojem naděje jak pro nás, tak pro druhé; současně je tu ale také velká naděje, zakládající se na Božích příslibech, která nám v dobrých i špatných okamžicích dodává odvahu a orientuje naše jednání.“⁶⁹

Benedikt XVI. zdůrazňuje, že k lidské existenci patří nejen činnost, ale také utrpení. Utrpení se můžeme snažit omezit, bojovat proti němu, ale nemůžeme se ho zcela zbavit. Právě tam, kde se lidé pokoušejí zbavit každého utrpení a snaží se vyhnout všemu, co by pro ně mohlo představovat utrpení, tam kde se snaží ušetřit si námahu a bolest spojené s pravdou, láskou a dobrem, upadají do prázdného života, v němž sice jako by utrpení neexistovalo, o to více se však dostavuje pocit osamělosti a ztráty smyslu. Člověka totiž nevyléčí to, že se utrpení vyhne, že před bolestí uteče. V přijatém trápení naopak vyžívá, spojen s Kristem, který také trpěl, podpírán nekonečnou láskou.⁷⁰

Dále Benedikt XVI. připomíná, že „skutečná míra lidství se podstatně určuje ve vztahu k utrpení a k trpícímu. A to platí jak pro jednotlivce, tak

⁶⁷ Srov. BENEDIKT XVI. *Encyklika Spe salvi*, čl. 31.

⁶⁸ Srov. tamtéž, čl. 35.

⁶⁹ Tamtéž, čl. 35.

⁷⁰ Srov. tamtéž, čl. 36.

pro společnost. Taková společnost, která nedokáže přijmout trpící a neumí jejich utrpení sdílet a vnitřně nést svým soucitem, je společností krutou a nelidskou. Společnost neumí přijímat trpící a být jim oporou v jejich trápení tehdy, pokud to neumějí jednotlivci; a podobně jednotlivec neumí přijímat utrpení druhého, pokud sám nedokáže najít v utrpení smysl, očistnou cestu zrání, cestu naděje. Přijmout druhého v jeho utrpení znamená totiž do jisté míry osvojit si jeho utrpení, identifikovat se s ním. Když je nyní utrpení sdíleno a je tak prostoupeno přítomností druhého, proniká jím světlo lásky.⁷¹ Schopnost přijmout utrpení z lásky k dobru, k pravdě a ke spravedlnosti je pro míru lidství určující, neboť pokud by osobní blaho a bezpečnost byly důležitější než pravda a spravedlnost, pak by rozhodovala moc silnějšího. V neposlední řadě Benedikt XVI. připomíná, že rozhodné ano lásce se stává pramenem utrpení, protože láska vyžaduje opakované sebezřeknutí, v němž se necháváme prořezávat a zraňovat; láska nemůže bez tohoto bolavého sebezřeknutí vůbec obstát; stala by se tak čistým egoismem a sebe samu by tak vyvracela.⁷² Nikdo nežije sám. Do našeho života, projevujícího se v myšlení, řeči, jednání i práci, neustále proniká život druhých. A naopak, můj život zasahuje do života druhých: ve zlém i v dobrém. Nikdy není zbytečné ani není příliš pozdě na to, abychom se dotkli srdce druhého.⁷³

3.5.2 Tomáš Halík

Tomáš Halík nazývá v knize „Dotkni se ran“ bolest a utrpení „ranami“ - píše o ranách, které nacházíme ve svém životě a srdci, o ranách lidí, s nimiž se setkáváme, i o těch ranách, o nichž dokonce nechceme vědět. Má na mysli nejen fyzické bolesti, ale i chudobu, násilí, sociální nespravedlnost, taktéž rány naší doby, které souvisí s našimi „sociálními hříchy“, - jako jsou pocity opuštěnosti, odcizení, deprese, osamělosti uprostřed velkoměstských davů, hořkého smutku uprostřed masové zábavy či nenaplněné žízně po lásce, blízkosti a něžnosti

⁷¹ BENEDIKT XVI. *Encyklika Spe salvi*, čl. 38.

⁷² Srov. BENEDIKT XVI. *Encyklika Spe salvi*, čl. 38.

⁷³ Srov. tamtéž, čl. 48.

v hluku šlágrů, které slovo láska skloňují v každé sloce. Každé skutečné zranění je také zranění víry a jako takové zanechává jizvy. „Každé skutečné zranění totiž vyklání člověka z onoho spočinutí v důvěře ve smysl světa a života, z něhož všichni do určité míry čerpáme sílu žít a přežít. Z této víry, z této důvěry ve smysl žijeme všichni, byť ne všichni tento smysl nazýváme a oslovujeme náboženskými slovy.“⁷⁴ Často pokládaná otázka „Proč? Proč právě já?“, která v nás probouzí bolest, je zároveň příležitostí, abychom onen smysl utrpení hledali, nalézali a hluboce prožili. Bolest se tak stává zdí, která nás od smyslu (či od Boha) odděluje, ale zároveň s ním spojuje - pokud před zdí nezůstaneme tupě sedět, nýbrž „klepeme na ni“, a zejména nasloucháme klepání z druhé strany.⁷⁵

Halík se domnívá, že dokážeme-li opravdu přijmout své rány, náš život se stává plnější, celistvější a bohatší – připomíná myšlenku Anselma Grūna: tam, kde jsem zraněn, tam jsem citlivější pro ostatní lidi. Lépe je chápu. Uvědomuji si vlastní křehkost a tímto uvědoměním se stávám skutečnějším, lidštějším, milosrdnějším a jemnějším. V místě mého zranění se nachází můj poklad.⁷⁶

3.5.3 Jan Pavel II.

V apoštolském listu Jana Pavla II. *O křesťanském smyslu lidského utrpení Salvifici Doloris* je jako v jediném díle, které jsem si vybrala pro svou bakalářskou práci, utrpení ústředním tématem. Tento apoštolský list je rozjímáním o utrpení, jeho pochopení a možném vysvětlení. Dle názoru Jana Pavla II. je utrpení staré jako lidstvo samo, neboť vyjadřuje hloubku člověka a svým způsobem ji převyšuje. Zdá se, že utrpení směřuje k povýšení člověka a je určeno k tomu, aby člověk překonal sám sebe.⁷⁷

⁷⁴ HALÍK, T. *Dotkni se ran*, s.110.

⁷⁵ Srov. HALÍK, T. *Dotkni se ran*, s. 110-111.

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 193.

⁷⁷ Srov. JAN PAVEL II. *Salvifici doloris. O křesťanském smyslu lidského utrpení*, čl. 2.

Velká kniha o utrpení je Písmo svaté. Shledáváme tu utrpení a bolest z nebezpečí smrti, ze smrti synů, z bezdětnosti, z pronásledování lidí a nepřátelství, bolest z potupy a posměchu těch, kteří trpí příkořím, z osamělosti a opuštěnosti, z výčitek svědomí, z nepochopení, proč se špatným lidem vede dobře, zatímco spravedliví trpí, z bídy vlastního národa...⁷⁸ „Lze tvrdit, že člověk trpí, když zakouší cokoli zlého.“⁷⁹ Dále „lze říci, že člověk trpí proto, že nesdílí nějaké dobro, od něhož je určitým způsobem vzdálen nebo o které se připravil.“⁸⁰ Tato myšlenka vychází z křesťanství, které uznává „dobro jako podstatu existence a všeho, co je; hlásá dobrotu Stvořitele a dobro stvoření.“⁸¹

S utrpením automaticky přichází otázka po příčině a smyslu utrpení. Tyto otázky si klade člověk sobě, druhému člověku, i Bohu. Lidé jsou v utrpení zmítáni pochybnostmi, dochází někdy až k samotnému popírání Boha. Právě proto je otázka po smyslu utrpení tak závažná. Jan Pavel II. říká, že transcendentní mravní řád je založen na spravedlnosti, tudíž je pravda, že utrpení má smysl jako trest; význam trestu spočívá nejen v tom, že zlo se odplatí zlem, ale především dává trpícímu možnost obnovení dobra, má vést k obrácení. Zároveň ovšem zdůrazňuje, že není pravda, že jakékoli utrpení je následkem viny a má charakter trestu. Na příkladu Joba bylo poukázáno na to, že Bůh někdy dopustí utrpení na nevinném člověku. Utrpení má tak povahu zkoušky.⁸² Utrpením nevinného, dokonce utrpením, které nám – všem lidem přineslo vykoupení a spásu, je utrpení Ježíše Krista. Největší zlo, které nás může potkat, je ztráta věčného života, odmítnutí Bohem. Ježíš Kristus nás svým utrpením na kříži vysvobodil a přemohl tak zlo věčné smrti. Trpí dobrovolně a trpí nevinně. Když člověk také bere na sebe svůj kříž, spojuje se duchovně s Kristovým křížem a odhaluje se mu spásný význam utrpení. Tehdy dokonce nachází ve svém trápení vnitřní mír a duchovní radost.⁸³ V neposlední řadě Jan Pavel II. vnímá i další dimenzi utrpení. Vychází

⁷⁸ Srov. JAN PAVEL II. *Salvifici doloris. O křesťanském smyslu lidského utrpení*, čl. 6.

⁷⁹ Tamtéž, čl. 7.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Srov. tamtéž, čl. 9-13.

⁸³ Srov. tamtéž, čl. 14-26.

z toho, že svět lidské bolesti potřebuje neustále jiný svět: svět lidské lásky; utrpení je v určitém smyslu příčinou toho, že člověk je touto láskou podnícen a ve svém srdci a jednání nehledí na svůj užitek. V utrpení tak vidí i prostor pro konání dobra, pro prokazování dobrodiní tomu, kdo trpí.⁸⁴

3.5.4 Henri Nouwen

Henri Nouwen, autor, kněz a duchovní rádce mnoha křesťanů, nám připomíná, že pozváním „Boha do našich těžkostí položíme základy životu - dokonce i s jeho smutnými chvílemi - v radosti a naději. Když se přestaneme dychtivě chápát našeho života, může nám nakonec být dáno více, než bychom pro sebe kdy mohli získat. A naučíme se cestě hlubší lásky pro druhé. Jak se můžeme této cestě naučit? Mnozí z nás jsou v pokušení myslet si, že když trpíme, je jedinou důležitou věcí, abychom byli zbaveni bolesti. Chceme za všech okolností utéci. Ale pokud se naučíme spíše projít utrpením, než se mu vyhnout, pak je budeme přijímat jinak. Budeme ochotni dovolit, aby nás něco naučilo. Dokonce začneme vidět, jak ho Bůh dokáže využít k určitému většímu závěru. Utrpení se stane něčím jiným než zlem nebo kletbou, které je třeba se za každou cenu vyhnout, stane se cestou k hlubšímu naplnění. Konečně, nářek znamená vyrovnat se s tím, co nás zraňuje v přítomnosti Toho, kdo dokáže léčit.“⁸⁵

3.5.5 Tomáš Špidlík

Kardinál Tomáš Špidlík v knize *Prameny světla* píše: „Snazší bývá proti zlu bojovat, zlo přemáhat, než zlo snášet.“⁸⁶ Víme, jak tupá pasivita ke zlu zavíní, že se zlo zakoření a utvrdí. Trpělivost se snadno stane pláštíkem slabosti a lenosti. Kolik věcí se může a má napravit, místo aby se „trpělivě“ snášely. A přece je

⁸⁴ Srov. tamtéž, čl. 29-30.

⁸⁵ NOUWEN, H. *Proměň svůj nářek v tanec. Kráčet v těžkých časech s nadějí*, s. 12-13.

⁸⁶ ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla. Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 194.

na světě i zlo, které se odstranit nedá. Bojovat proti němu by znamenalo bít nerozumně hlavou proti zdi. Jsou to především nemoci a nehody.⁸⁷

Špidlík dále odkazuje na myšlenky Gaudiera, který definuje křesťanský postoj v utrpení takto: „Trpělivost je ctnost. Její cíl je nejenom mírnit, ale úplně zaplašit smutek a duševní skleslost, která se nás zmocňuje v nesnázích, které nás zavalují. Snášíme proto pevně a velkodušně jakékoli protivenství, dokud je Bůh dopouští, a neochabujeme proto ve snaze o dokonalost ani nezanedbáváme své povinnosti, ale řídíme se zdravým úsudkem a Boží vůlí.“⁸⁸

3.6 Pojem utrpení v thanatologii – hlavní myšlenky Heleny Haškovcové

Thanatologie (z řeckého slova thánatos: smrt) je věda o umírání a smrti. Je to věda interdisciplinární. Zabývají se jí nejen filosofové, lékaři a psychiatři, ale i biologové, sociologové a v neposlední řadě i teologové.

V knize Heleny Haškovcové Thanatologie nalézáme hluboké pojednání o významu utrpení. Připomíná nám zde myšlenky německé autorky Dorothe Sölleové, která říká, že přisuzovat každému utrpení správný smysl je jistý druh masochismu. Zároveň ani další extrém, totiž: sklonit hlavu před Všemohoucím, podrobit se zlému a zatnout zuby, nepovažuje za přiměřenou formu zvládnání utrpení, odmítá interpretaci Boha jako trýznitele. Současnou apatii a neschopnost moderního člověka trpět, nebo doprovázet trpícího, dává do vztahu k touze po klidu a po všeobecně sdílené snaze každou bolest co nejrychleji a nejjednodušeji odstranit a „rozumně“ vyřešit. Taková strategie pragmatismu vede ke strnulosti, znecitlivění a slepotě vůči skutečnosti. V důsledku toho lidský

⁸⁷ Srov. ŠPIDLIK, T. *Prameny světla. Příručka křesťanské dokonalosti*, s. 194.

⁸⁸ Tamtéž, s. 195.

život a lidské vztahy ztrácejí svou charakteristickou hloubku, proto je důležitá změna.⁸⁹

Utrpení je vždy náročný proces, proto v samém počátku máme pamatovat na to, že „prvním krokem ke zlidštění utrpení je „zápas proti oněmění“. Výkřikem, nářkem, obžalobou či prosbou je možné dosáhnout počáteční úlevy.“⁹⁰ Zároveň bolest, trýzeň a utrpení jsou integrální součástí lidského života a zvládat nepřízeň osudu vyžaduje také aktivní přístup postiženého, který je často reálný pouze s pomocí druhého člověka, jenž je ochoten a schopen účastného doprovodu. Odevzdanost na straně jedné a neochota něco dělat na straně druhé zpravidla způsobí, že se utrpení stává tupým a neměnným. Předpokladem lidského a zlidšťujícího utrpení je přijetí, které může mít formativní funkci. Utrpení, kterému vnitřně přitakám, se stává proměňující silou. Haškovcová dále uvádí, že dílo Dorothy Sölleové je přínosné pro věřícího i nevěřícího. Věřící využívá potenciálu víry, neboť věřit znamená říci ano životu v jeho konečnosti, omezenosti a třeba i bolavosti. Pro nevěřícího může být jednota kříže a vzkříšení nahrazena vědomím toho, že bez bolesti a utrpení bychom neměli kritérium pro štěstí a slast. Ztroskotání a vítězství, pláč i smích umožňují tak vizi lepšího života. V obecné rovině lze říci, že smysl utrpení může dát jen ten, kdo právě trpí a kdo ke svému utrpení přistoupil aktivně, ať již s vírou v Boha, či bez ní. Utrpení učí totiž člověka milovat život a pochopit jeho nesamozřejmost. Trpícího utrpení vyzývá k zvláštní aktivitě, na kterou postižený někdy nemá dost psychických sil. Proto je pomoc druhých nezbytná. A ti druzí mají jedinečnou příležitost nejen projevit svůj účastný soucit, ale zprostředkovaně získat cenné zkušenosti.⁹¹

„Každý člověk v každé, tedy i beznadějně situaci doufá a věří, že „bude lépe“. Problematický je však obsah pojmu „lépe“. Někteří i navzdory racionální akceptaci procesu umírání věří v zázrak a v překvapivý příznivý zvrát svého zdravotního stavu, nebo dokonce ve vyléčení. Jiní asociují pojem „lépe“

⁸⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.170

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.170-172.

s osvobozením od útrap a přicházející smrt přijímají s úlevou.⁹² Není výjimečné, že dokonce jeden a tentýž nemocný střídá výše uvedené postoje a projevuje se výrazně ambivalentně. Naději a útěchu v doufání, která patří k cenným devizám trpících, nikomu nesmíme brát, neboť každý, dokud dýchá, také doufá.⁹³ Haškovcová dále zdůrazňuje důležitost procesu zármutku a žalu, kterým byla v odborné literatuře dříve věnována malá pozornost. Teprve v posledních letech se situace mění k lepšímu a vzniká i speciální poradenství s cílem pomoci nejen vážně smrtelně nemocným, ale i pozůstalým. „Někdy se hovoří o tzv. právu na pláč, který má osvobozující účinek. Nemocný tak vyjadřuje své skutečné pocity a nemělo by mu v tom být bráněno“⁹⁴ Taktéž odborná i laická veřejnost je zatím málo informovaná o úlevovém účinku vzájemně přiznaného hoře, které si navzájem projevují umírající a jeho rodina.⁹⁵ „Otevřený žal se snáší snadněji než dlouhodobě potlačovaná bolest a smutek. Otevřený pláč zahajuje proces dlouhodobé obnovy psychických a fyzických sil.“⁹⁶

3.7 Shrnutí

Na závěr teoretické části se nyní pokusím připomenout některé z myšlenek o utrpení, bolesti a o jeho smyslu od výše uvedených autorů různých odborných směrů a provést shrnutí. Zdá se mi ovšem, že je to úkol velmi náročný s ohledem na to, že utrpení je pojem těžce uchopitelný, a tak každé zkrácení myšlenky druhého může změnit její význam. Mou snahou bude, aby k tomu došlo co nejméně.

Henriksen a Vetlesen vyjadřují ten názor, že k lidskému životu patří závislost a zranitelnost, na které se zaměřuje péče druhých lidí. Bolest člověku

⁹² HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.86.

⁹³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.86-87.

⁹⁴ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.103.

⁹⁵ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.102-103.

⁹⁶ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*, s.105.

způsobuje nejen to, že je skutečně vážně nemocný, ale též stav závislosti na druhých lidech, na cizí pomoci. Můžeme ho chápat jako vlastní selhání, prohru. Pokud se neodvažujeme vnímat vlastní bolest, těžko můžeme chápat bolesti druhého. *Jankovský* vidí současný svět jako svět lidí, odmítajících přijetí reality utrpení, svět, který se snaží každé utrpení a bolest co nejrychleji odstranit. Smysl utrpení nachází i v tom, že když utrpení pomine, to, že jsme trpěli, trvá navždy a umožňuje osobní růst. *Munzarová* vnímá bolest jako běžnou záležitost každého z nás a považuje ji za zdroj utrpení. Velkou měrou na utrpení se podílí paměť, myšlení, víra – netrpí jen tělo, ale trpí osoba, proto je to záležitost vysoce individuální. Bolest tvoří složky: spirituální, sociální, emoční a fyzická. *Munzarová* uvádí, že pracovníci v pomáhajících profesích se mají snažit utrpení odstraňovat, nebo alespoň všemi možnými prostředky mírnit.

Leibniz zařazuje bolest a utrpení mezi fyzická zla, která mohou být i užitečná k zachování individua nebo mohou sloužit jako trest, který přivodí zlepšení. Pro *buddhismus* je veškerý život utrpením. *Schopenhauer* říká, že míra utrpení je nevyčerpatelná a s vědomím narůstá: čím více si je člověk vědom života, tím pronikavěji poznává, že život je utrpení. Vůlí by se sice člověk chtěl osvobodit od utrpení, ale žádné uspokojení není trvalé. *Sokol* rozvíjí teorii utrpení v souvislosti s úvahou o významu pomoci druhým lidem – bezmocný člověk se obrací i na mne. Mluví o úctě k druhému člověku a o radosti, kterou péče pomáhajícím přináší. Utrpení, na rozdíl od fyzické bolesti, jejíž biologický smysl lze pochopit, smysl samo o sobě nemá.

Frankl rozlišuje tři kategorie hodnot: tvůrčí, zážitkové a postojové. Právě ty postojové hodnoty člověk realizuje ve chvílích utrpení, záleží, jak se postaví k omezení svého života. *Frankl* říká, že lidská existence nemůže být nikdy bezsmyslná. Utrpení se stává úkolem, v utrpení zrajeme, rosteme – činí nás bohatšími. *Moore* vidí člověka díky utrpení citlivějšího, utrpení je přirozená součást lidského života, působí nejen na samotného člověka, ale i na okolí, rodinu, život, svět. V utrpení objevujeme důležitost lásky a péče rodiny i vzdělaných lidí a taktéž, jako u *Frankla*, zaznívá myšlenka, že nás může obohatit. *Vymětal*

se domnívá, že má-li utrpení smysl a pokud je přítomná reálná naděje na změnu k lepšímu, fyzické a psychické utrpení tak překonáme snáze. Truchlení vidí jako přirozenou reakci potřebnou k vyrovnání se se ztrátou, ke smíření a k jejímu přijmutí.

V odborné literatuře v sociální práci se více než o utrpení mluví o krizi. *Lucká* chápe krizi jako situaci, která způsobuje změnu v navyklém způsobu života, vyvolává stav nerovnováhy, ohrožení a stresu. Pokud je krize rozpoznána včas a překonána, dá se na ní pohlížet i jako na pozitivní mezník. Celkově v odborné literatuře se zaměřením na sociální práci se autoři o tom, co je utrpení, co je bolest a jaký může být smysl a význam prožití utrpení, nevyjadřují. Pokud ano, tak využijí příspěvků odborníků z jiných oborů (teologie, psychoterapie, logoterapie), aby obohatili vlastní obor o novou dimenzi. O sociální práci v hospicích se vyjadřuje *Student a kol.*. Vychází z toho, že utrpení patří k celému lidskému životu a štěstí můžeme vnímat jen tehdy, víme-li již o utrpení. *Svatošová* o utrpení říká, že bez něj by náš život byl chudší o mnoho lásky, kdyby mu právě nemocní a umírající nedávali každý den množství příležitostí lásku projevit. Utrpení k životu zákonitě patří a chtít ho odstranit ze života je utopie. Obdobně to vidí autoři z oboru teologického. Vysvětluje rozdíl mezi symptomy a utrpením: v paliativní medicíně se snaží o zmírnění, či odstranění bolesti. Ale utrpení vždy v případě umírání zůstane nezměnitelné.

Papež Benedikt XVI. vidí náš svět jako nedokonalý – k lidské existenci patří i utrpení. Proto ke svému životu potřebujeme naději, přičemž naší největší nadějí je Bůh. Lidé se někdy snaží zbavit se každého utrpení, upadají tak do prázdného života, dostavuje se u nich pocit osamělosti a ztráty smyslu. Současný papež se domnívá, že v přijatém trápení vyzráváme, především díky tomu, že se tím spojujeme s trpícím Kristem. Skutečná míra lidství se určuje ve vztahu k utrpení a k trpícím. Ve sdílení utrpení proniká utrpením světlo lásky. *Halík* říká, že bolest je příležitost k tomu, abychom smysl utrpení hledali a našli. V přijmutí našeho utrpení - našich ran se stává náš život plnější a bohatší. Souhlasí s Grünovou myšlenkou o významu utrpení, že naše prožité utrpení nás

činí lidštějšími, milosrdnějšími a jemnějšími a také že tam, kde jsem zraněn, tam jsem citlivější pro ostatní lidi. Místo zranění je naším pokladem. *Jan Pavel II.* v apoštolském listu *Salvifici Doloris* O křesťanském smyslu lidského utrpení dochází k názoru, že utrpení směřuje k povýšení člověka – aby člověk překonal sám sebe. Další význam utrpení jako trest vysvětluje Jan Pavel II. nejen tím, že zlo se odplatí zlem, ale především že dává trpícímu možnost obnovení dobra a má vést k obrácení. Utrpení může mít též povahu zkoušky. Utrpení je také příležitost duchovního spojení s utrpením Ježíše Krista - smysl utrpení lze pochopit, pokud chápeme smysl utrpení Ježíše Krista. Utrpení je pro nás nepochopitelné tajemství, které se vyjasňuje jen v tajemství vtěleného Slova. V neposlední řadě vidí Jan Pavel II. v utrpení prostor pro konání dobra druhých lidí tomu, kdo trpí. *Nouwen* vidí v utrpení cestu k hlubšímu naplnění života, důležité je utrpením projít, než se mu vyhnout. *Špidlík* připomíná ctnost trpělivosti, která je nepostradatelná při přijímání nesnází a zla, které se nedá odstranit.

Haškovcová objevuje předpoklad zlidštění utrpení v jeho přijetí a vnitřním přitakání. Vychází z myšlenek Dorothy Sölleové, která říká, že pro věřícího člověka víra znamená přijetí utrpení, přijetí života s jeho bolavostí a křečností. Pro nevěřícího je bolest a utrpení prokladem pro štěstí a slast. Utrpení učí člověka milovat život a pochopit jeho nesamozřejmost. Druzí lidé mohou trpícímu projevit soucit, ale také získat cenné zkušenosti.

3.8 Pokus o charakteristiku utrpení a možnosti pochopení jeho smyslu

V této kapitole se budu snažit vyvodit určitou charakteristiku utrpení a možnosti pochopení jeho smyslu. Jedná se o krátké myšlenky, vycházející vždy z odborné literatury vztahující se k danému tématu a nastíněné v teoretické části

bakalářské práce. Na základě předchozích názorů odborníků tak můžeme pojem utrpení vnímat jako:

- trest (Leibnitz, Jan Pavel II.)
- stav závislosti na cizí pomoci, selhání a prohra (Henriksen, Vetlesen)
- ztrátu integrity osoby (Munzarová, resp. Cassell)
- celý život je utrpení (Schopenhauer, buddhismus)
- přirozenou součást života (Moore, Student)
- životní úkol, záleží na našem postoji k němu (Frankl)
- nepochopitelné tajemství (Jan Pavel II.).

Smysl utrpení můžeme chápat tímto způsobem:

- život bez utrpení by byl prázdný, v přijatém utrpení vyžíváme (Benedikt XVI.)
- smysl utrpení můžu pochopit, pokud chápu smysl utrpení Ježíše Krista (Jan Pavel II.)
- utrpení nás obohacuje, stáváme se citlivějšími, objevujeme důležitost lásky a péče druhých lidí (Moore, Halík)
- utrpením zrajeme, rosteme, činí nás bohatšími (Frankl)
- utrpení nás učí milovat život, chápat jeho nesamozřejmost (Haškovcová)
- smysl utrpení nelze nalézt, utrpení do této doby nepatří.

Těchto krátkých charakteristik jsem následně využila pro dotazníkové šetření.

4 VÝZKUM

Hlavním cílem výzkumu bakalářské práce je získat názory sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči v Jihočeském kraji na utrpení v životě člověka a na smysl utrpení. Ve výzkumu chci rozkrýt pohled sociálních pracovníků, jejich celkový názor, který je ovlivněn životní zkušeností.

4.1 Dílčí cíle

Cíl 1:

Zkoumat, nakolik se sociální pracovníci ztotožňují s pojetím utrpení dle vytvořené typologie různých odborných disciplín.

Cíl 2:

Zjistit názor sociálního pracovníka na to, zda souhlasí s výrokem, že setkání člověka s konkrétním utrpením ve svém osobním životě a připuštění si vlastní zranitelnosti, ovlivňuje jeho cit pro toto utrpení u druhých lidí.

Cíl 3:

Zjistit názor sociálního pracovníka na to, zda nachází smysl utrpení.

Cíl 4:

Zjistit názor sociálního pracovníka na to, zda souhlasí s právní legalizací aktivní eutanazie.

Porovnat tento názor se zjištěním o smyslu utrpení.

4.2 Průzkumný soubor

Jako průzkumný soubor jsem si vybrala sociální pracovníky agendy příspěvku na péči příslušných správních úřadů v celém Jihočeském kraji.

4.3 Přístup a technika sběru dat

S ohledem na poměrně velký průzkumný soubor jsem se rozhodla v praktické části bakalářské práce pro kvantitativní přístup. Jako hlavní techniku sběru dat jsem si zvolila dotazování formou standardizovaného dotazníku.⁹⁷

4.3.1 Dotazník

Dotazník jsem si vybrala z důvodu jednoduchého a rychlého zmapování názorů; oslovení většího množství respondentů najednou a pro rychlé zpracování empirických údajů. Tvorbě dotazníku předcházelo delší období prozkoumání dané problematiky v odborné literatuře, její analýza, vyvození základních názorů na zkoumané téma, o které jsem se v dotazníku opírala.

Dotazníky jsem zasílala respondentům e-mailem z časového i finančního důvodu pro rozlehlost území, kde se příslušní sociální pracovníci nachází. Neboť žádné pro mne dostupné zdroje neobsahovaly informaci o tom, jaké správní úřady jsou konkrétně pověřeny v Jihočeském kraji agendou příspěvku na péči, zaslala jsem e-mailem dotaz paní Anně Hadravové na metodické a kontrolní oddělení odboru sociálních věcí a zdravotnictví Krajského úřadu v Českých Budějovicích s žádostí o podání této informace, včetně adres na e-maily příslušných vedoucích odborů. Ještě tentýž den jsem měla seznam všech sedmnácti pověřených správních úřadů Jihočeského kraje: Magistrát města České Budějovice, Městský úřad Blatná, Český Krumlov, Dačice, Jindřichův Hradec, Kaplice, Milevsko, Písek, Prachovice, Soběslav, Strakonice, Tábor, Trhové Sviny, Třeboň, Týn nad Vltavou, Vimperk, Vodňany. Na konci ledna jsem stejným způsobem požádala jednotlivé vedoucí odborů sociálních věcí příslušných úřadů, zda-li by mohli zaslat seznam pracovníků agendy příspěvku na péči, včetně e-mailových adres. V šesti případech se odpovědi na tuto prosbu nevrátily, v jednom případě vedoucí odboru odpověděl, ale informace odmítl poskytnout, proto jsem adresy

⁹⁷ Srov. REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*, s. 40-91.

pro výzkum získávala u těchto úřadů telefonicky a na internetových stránkách. Bylo zjištěno, že v Jihočeském kraji je na agendě příspěvku na péči zařazeno celkem 64 pracovníků.

Vlastní dotazník⁹⁸, adresovaný sociálním pracovníkům na agendě příspěvku na péči, se skládal z několika částí. V úvodní části dotazníku jsem respondenty seznámila s tím, proč právě jim dotazník zasílám a pro jaký účel. Byl jim vysvětlen způsob vyplnění a e-mailová adresa pro vrácení vyplněného dotazníku zpět. Byli ujištěni o anonymním zpracování a o jeho využití pouze pro účely bakalářské práce. Samozřejmě jsem předem poděkovala za ochotu sdílet názory. Dotazník obsahoval celkem devět otázek. Jednalo se o otázky uzavřené, polootevřené a jedna otázka byla otevřená. První čtyři otázky byly vztaženy k danému tématu a k cílům stanoveným touto bakalářskou prací: názorů na pojem utrpení, smysl utrpení a možnosti právní legalizace eutanazie. Následovaly čtyři otázky statistické, které mi poskytly základní informace o respondentovi (pohlaví, vzdělání, vztah k víře a věk). Poslední otázku jsem ponechala otevřenou, aby měl respondent možnost vyjádřit svůj názor k danému tématu volně.

Jednotlivým sociálním pracovníkům bylo rozesláno v období 19. února – 22. února 2010 celkem 64 dotazníků. Nazpět jsem k 5. březnu, kdy byl ukončen sběr dat, získala 28 platně vyplněných dotazníků (44%).

⁹⁸ Příloha č.I.

4.4 Prezentace dat a interpretace výsledků výzkumu

V následující části bakalářské práce jsou prezentována data, která byla zjištěna při výzkumu. Součástí jednotlivých oddílů jsou tabulky, vypovídající o relativní i absolutní četnosti získaných dat. Zjištěné výsledky, obsažené v tabulkách, jsou okomentovány. K tabulkám, které zobrazují z hlediska dílčích cílů podstatné informace, byl vložen do přílohové části bakalářské práce graf.

4.4.1 Zjištění pohlaví sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči

Tab.1 Pohlaví SP

<i>Variety odpovědí</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost</i>
Muž	1	4 %
Žena	27	96 %

Pouze pro zajímavost uvádím, neboť to nebylo cílem bakalářské práce zjišťovat, že na agendě příspěvku na péči v Jihočeském kraji pracují převážně ženy. Z celkem 64 zaslaných dotazníků byly pouze 2 adresovány mužům. Z nich 1 sociální pracovník zaslal odpověď na dotazníkové šetření.

4.4.2 Nejvyšší dosažené vzdělání sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči

Tab.2 Nejvyšší dosažené vzdělání sociálních pracovníků

<i>Varianty odpovědí</i>	<i>AČ</i>	<i>RČ</i>
střední odborné bez maturity	1	4 %
střední odborné s maturitou v sociálním, případně zdravotním oboru (včetně nástavbového studia)	7	25 %
vyšší odborná škola v sociálním, případně zdravotním oboru	6	21 %
vysoká škola – Bc., Mgr. v sociálním, případně zdravotním oboru	10	36 %
vysoká škola – JUDr., Ing.	-	0 %
jiné	4	14 %

zkratky: *AČ* absolutní četnost; *RČ* relativní četnost (v procentech)

Výše uvedená tabulka č. 2 vypovídá o tom, že na agendě příspěvku na péči pracuje převážná většina pracovníků, která má v sociálním, případně zdravotním oboru patřičné vzdělání. Z těch sociálních pracovníků, kteří nemají odborné vzdělání (celkem 5) jsou 3 pracovníci ve věku nad 50 let, kterým zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách nutnost odborného vzdělání za určitých podmínek promíjí.

4.4.3 Vztah sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči k víře

Tab. 3 Vztah sociálních pracovníků k víře

<i>Varianty odpovědí</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
věřící v Boha (křesťanství)	8	29 %
vyznává jiné náboženství, není křesťan	3	11 %
řídí se heslem: „Něco, někdo nad námi musí být.“ - ale Bohem to nenazývá	13	46 %
ateista	3	11 %
vlastně ani neví	1	3 %

29 % respondentů se hlásí ke křesťanství, 11 % k jinému náboženství, 46 % respondentů se domnívá, že nějakou duchovní dimenzi vnímá, ač k určitému náboženství se nezařazuje. Pouze 11 % sociálních pracovníků vyslovilo názor, že jsou ateisti. Z výše uvedeného vyplývá, že převážné většině (86 %) sociálních pracovníků na agendě příspěvku na péči je spiritualita blízká.

4.4.4 Věk sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči

Tab. 4 Věk sociálních pracovníků

<i>Varianty odpovědí</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost</i>
do 30 let	11	39 %
31-40 let	9	32 %
41-50 let	3	11 %
51-60 let	5	18 %
61 a více	-	0 %

Agenda příspěvku na péči je „mladá“, a to nejen ve vztahu k datu jejího vzniku zákonem č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ale i věkem pracovníků. Ve věku do 30 let zde pracuje 39 % pracovníků, v další věkové kategorii 31-40 let 32 %. Toto pravděpodobně souvisí s podmínkou povinného odborného vzdělání při výkonu profese sociálního pracovníka dle výše uvedeného zákona, proto lze předpokládat, že právě mladší lidé mají (s nárůstem odborných škol v této sféře) patřičné vzdělání a splňují tak podmínky výběrového řízení na vzniklá pracovní místa na této agendě.

4.4.5 Co si sociální pracovníci představují pod pojmem utrpení

V dotazníku měli respondenti položenou polootevřenou otázku se 7 různými pevně danými možnostmi k výběru a navíc další 8. variantu: nabídku vyjádřit svůj vlastní názor. Ze všech předložených variant mohli respondenti zaškrtnout maximálně 3 možnosti.

Tab. 5 Pojem utrpení z pohledu sociálních pracovníků (srov. Příloha II: Graf 1)

<i>Varianty odpovědí</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost</i>
utrpení je trest	2	7 %
utrpení je stav závislosti na cizí pomoci, selhání a prohra	5	18 %
utrpení je ztrátou integrity osoby	2	7 %
veškerý život je utrpení	1	4 %
utrpení je přirozená součást lidského života	16	57 %
utrpení je životní úkol, záleží na našem postoji k němu	8	29 %
utrpení je pro nás nepochopitelné tajemství	1	4 %
můžete doplnit jiné	6	21 %

Z 28 vrácených dotazníků souhlasilo nejvíce respondentů 16 (tj. 57 % procent z celkem navrácených dotazníků) s názorem, že „utrpení je přirozená součást lidského života“. Další hojně přijímaný názor sociálních pracovníků je ten, že „utrpení je životní úkol, záleží na našem postoji k němu“: 8 respondentů (tj. 29 %). Jako třetí nejvíce frekventovanou odpověď (6 respondentů) volili sociální pracovníci možnost doplnit dotazník o svou variantu odpovědi, kde navrhovali následující možnosti chápání pojmu utrpení:

- „utrpení je fyzické a psychické; záleží individuálně na člověku a okolí, i společnosti“

- „výše uvedené možnosti se nezdají vhodné, ale nemohu momentálně najít vhodnější odpověď“
- „psychické a fyzické ublížení“
- „bolest při nemoci a při ztrátě člověka“
- „utrpení nás učí pokoře a posiluje nás“
- „utrpení je bolest, po které většinou přijde úleva, může nás i posílit“.

Nejméně volenými možnostmi odpovědí byly: „veškerý život je utrpení“ a „utrpení je nepochopitelné tajemství“.

4.4.6 Osobní setkání sociálního pracovníka s utrpením a jeho citlivost

Cílem otázky, zda respondenti souhlasí s tvrzením: „Tam, kde jsem zraněn, jsem citlivější pro ostatní.“, bylo zjistit názor sociálního pracovníka, zda souhlasí s tím, že setkání člověka s konkrétním utrpením ve svém osobním životě a připuštění si vlastní zranitelnosti, ovlivňuje jeho cit pro toto utrpení u druhých lidí. Dle provedeného výzkumu bylo zjištěno následující mínění sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči: s touto myšlenkou jich 86 %, tj. 24 sociálních pracovníků, souhlasí. Zbylí 4 sociální pracovníci (14 %) nesouhlasí.

4.4.7 Hledání smyslu utrpení sociálních pracovníků v různém kontextu

Respondenti měli možnost vyslovit svůj názor na otázku, zda nalézají smysl utrpení. V případě jejich domněnky, že utrpení smysl má, bylo dále v dotazníku 5 variant chápání smyslu utrpení. Zaškrtnout mohli maximálně 2 možnosti zároveň.

Z 28 respondentů se vylovalo pro názor, že utrpení má smysl, 20 respondentů (71 %). 8 respondentů (29 %) se domnívá, že utrpení smysl nemá. *Tabulka 6* rozkrývá, jak blíže chápou smysl utrpení ti, kteří se přiklonili k nalézání jeho smyslu.

Tab. 6 Varianty možného chápání smyslu utrpení (srov. Příloha II: Graf 2)

<i>Varianty odpovědi Utrpení má smysl</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost</i>
život bez utrpení by byl prázdný, v přijatém utrpení vyžíváme	2	10 %
smysl utrpení lze pochopit, pokud chápu utrpení Ježíše Krista	-	0 %
utrpení nás obohacuje, stáváme se citlivější, objevujeme důležitost lásky a péče druhých lidí	10	50 %
v utrpení zrajeme, rosteme, činí nás bohatšími	11	55 %
utrpení nás učí milovat život, chápat jeho nesamozřejmost	9	45 %

Odpovědi jasně ukazují, že smysl utrpení nachází sociální pracovníci z 55 % v tom, že „v utrpení zrajeme, rosteme a činí nás bohatšími“. 50 % z těch respondentů, kteří v utrpení nachází smysl, se dále vyjádřili pro myšlenku,

že „utrpení nás obohacuje, stáváme se citlivějšími, objevujeme důležitost lásky a péče druhých lidí“. Další poměrně hojně zastoupenou variantou kladné odpovědi při hledání smyslu utrpení je ta, že utrpení nás učí milovat život a chápat jeho nesamozřejmost (45 %). Žádný z respondentů nevolil možnost, že „smysl utrpení lze pochopit, pokud chápu utrpení Ježíše Krista“, a to ani ti, kteří se hlásí ke křesťanství.

Tabulka 7 zachycuje možnou souvislost názoru sociálního pracovníka na pochopení smyslu utrpení a jeho vztahu k víře. Tuto tabulku doporučuji číst po řádkové četnosti.

Tab. 7 Nalézání smyslu utrpení SP a jeho vztah k víře

	víra									
	křesťané		vyznávající jiné náboženství		"něco nad námi musí být"		ateisté		neví	
nalezení smyslu utrpení	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
ano	6	30 %	3	15 %	10	50 %	1	5 %	-	0 %
ne	2	25 %	-	0 %	3	38 %	2	25 %	1	13 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); SP sociální pracovník

Ti sociální pracovníci, kteří nalézají smysl utrpení, se nejčastěji ztotožňují s myšlenkou, že „něco nad námi musí být“, ale Bohem to nenazývají (50 %). Dalších 30 % jsou křesťané a 15 % dalších jsou také věřící. U těch, kteří nevidí smysl utrpení, není víra až tak podstatný argument, který by výrazně ovlivnil výsledek zkoumání.

Následující *tabulka 8* zachycuje *možnou souvislost mezi vztahem sociálního pracovníka k víře a pochopením smyslu utrpení*. Tuto tabulku doporučuji číst po sloupcové četnosti.

Tab. 8 Vztah k víře a nalezení smyslu utrpení SP (srov. Příloha II: Graf 3)

	víra									
	křesťané		vyznávající jiné náboženství		"něco nad námi musí být"		ateisté		neví	
nalezení smyslu utrpení	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
ano	6	75 %	3	100 %	10	77 %	1	33 %	-	0 %
ne	2	25 %	-	0 %	3	23 %	2	67 %	1	100 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); SP sociální pracovník

Ze sociálních pracovníků, kteří vyznávají křesťanství, tvoří 75 % těch, co nalézají smysl utrpení. 100 % všech respondentů vyznávajících jiné náboženství taktéž nalézají smysl utrpení, obdobně jako 77 % uznávajících „něco nad námi“. 67 % ateistů smysl utrpení nenachází. Ateistů a těch, co neví, kam se ve vztahu k víře zařadit, je tak malé množství, že není popis výsledků v této kategorii podstatný (neovlivní výsledky zkoumání).

Následující *tabulka 9* zachycuje *možnou souvislost mezi nalezením smyslu utrpení a věkem sociálního pracovníka*. Tuto tabulku doporučuji číst po řádkové četnosti.

Tab. 9 Nalezení smyslu utrpení a věk SP

	věk							
	do 30 let		31-40 let		41-50 let		51-60 let	
nalezení smyslu utrpení	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
ano	11	55 %	6	30 %	-	0 %	3	15 %
ne	-	0 %	3	38 %	3	38 %	2	25 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); SP sociální pracovník

Z těch sociálních pracovníků, kteří nalézají smysl utrpení je 55 % ve věkové kategorii do 30 let. 30 % nalézajících utrpení pak tvoří věková kategorie taktéž mladších respondentů: 31-40 let. Věkové rozložení těch, co nenalézají smysl utrpení, není pro kategorie 31-40; 41-50; 54-60 let téměř rozdílný. Ve věkové kategorii do 30 let se nenašel nikdo, kdo by smysl utrpení nevnímal, o čemž lépe vypovídá následující tabulka č. 10.

Tabulka 10 zachycuje snad ještě lépe možnou souvislost mezi věkem sociálního pracovníka a nalezením smyslu utrpení. Tuto tabulku doporučuji číst po sloupcové četnosti.

Tab. 10 Věk SP a nalézání smyslu utrpení (srov. Příloha II: Graf 4)

	věk							
	do 30 let		31-40 let		41-50 let		51-60 let	
nalezení smyslu utrpení	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
ano	11	100 %	6	67 %	-	0 %	3	60 %
ne	-	0 %	3	33 %	3	100 %	2	40 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); SP sociální pracovník

Tato tabulka výrazně znázorňuje, že mladší věková kategorie do 30 let nalézají smysl utrpení, a to 100 % relativní četností. Ve věkové kategorii 31-40 let smysl utrpení nalézají, a to 67 % respondentů; respondentů v této věkové kategorii, kteří nenalézají smysl utrpení je 33 %. Ve věkové kategorii 41-50 let se respondenti shodli: nenalézají smysl utrpení 100%, ale jedná se jen o 3 respondenty, proto tento výsledek nemá takovou výpovědní hodnotu.

Tabulka 11 dokresluje možnou souvislost mezi nalézáním smyslu utrpení a nejvyšším dosaženým vzděláním sociálního pracovníka. Tuto tabulku doporučuji číst po řádkové četnosti.

Tab. 11 Nalézání smyslu utrpení a vzdělání SP

	nejvyšší dosažené vzdělání									
	Střední odborné bez maturity		Střední odborné s maturitou v oboru		Vyšší odborná škola v oboru		Vysoká škola v oboru		jiné	
nalezení smyslu utrpení	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
ano	-	0 %	2	10 %	5	25 %	10	50 %	3	15 %
ne	1	13 %	5	63 %	1	13 %	-	0 %	1	13 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); SP sociální pracovník

Při porovnání nalézání smyslu utrpení a nejvyššího dosaženého vzdělání respondentů je patrné, že se vzrůstajícím stupněm vzdělání v oboru roste pochopení pro smysl utrpení. Z těch respondentů, kteří nalézají smysl utrpení, je 50 % s vysokoškolským vzděláním v oboru, dalších 25 % z nalézajících smysl utrpení mají vyšší odborné vzdělání v oboru sociálním, či zdravotním. Další dokreslení těchto vazeb je vidět v tabulce 12.

Tabulka 12 blíže zachycuje možnou souvislost mezi vzděláním sociálního pracovníka a jeho chápáním smyslu utrpení. Tuto tabulku doporučuji číst po sloupcové četnosti.

Tab. 12 Vzdělání SP a nalézání smyslu utrpení (srov. Příloha II: Graf 5)

	nejvyšší dosažené vzdělání									
	Střední odborné bez maturity		Střední odborné s maturitou v oboru		Vyšší odborná škola v oboru		Vysoká škola v oboru		jiné	
nalezení smyslu utrpení	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
ano	-	0 %	2	29 %	5	83 %	10	100 %	3	75 %
ne	1	100 %	5	71 %	1	17 %	-	0 %	1	25 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); SP sociální pracovník

Tabulka 12 výrazně dokumentuje, že od vyššího odborného vzdělání po vysokou školu v oboru sociálním či zdravotním je větší pochopení u sociálních pracovníků pro smysl utrpení: u vysokoškoláků až 100% nalézání smyslu utrpení.

4.4.8 Právní legalizace aktivní eutanazie

Jedním z dílčích cílů výzkumu je *zjistit názor* sociálních pracovníků na to, zda *souhlasí s právní legalizací aktivní eutanazie*. O tom, jak se k možnosti právní legalizace aktivní eutanazie staví sociální pracovníci agendy příspěvku na péči, vypovídá *tabulka 13*.

Tab. 13 Názory na právní legalizaci AE (srov. Příloha II: Graf 6)

<i>Varianty odpovědí</i>	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost (%)</i>
Ano	12	43 %
Ne	6	21 %
Nevím - nejsem odborník	10	36 %

zkratky: AE aktivní eutanazie

Na otázku týkající se souhlasu s právní legalizací aktivní eutanazie se vyslovalo 43 % respondentů pro její legalizaci. 36 % sociálních pracovníků volilo variantu odpovědi: nevím, nejsem odborník, proto se odmítám vyjádřit. 21 % respondentů legalizaci aktivní eutanazie odmítají.

Opět by na tomto místě bylo zajímavé rozkrýt názory na možnost právní legalizace eutanazie v konfrontaci s dalšími kritérii (věk, vzdělání, vztah k víře). Neboť takové zjištění nebylo dílčím cílem výzkumu a bakalářská práce by se tím nadměrně prodlužovala, od těchto srovnání upouštím.

Dílčím cílem výzkumu naopak bylo porovnat názor sociálních pracovníků na možnost právní legalizace aktivní eutanazie s nalézáním smyslu utrpení. To dokreslují tabulky 14 a 15.

Porovnání názoru sociálních pracovníků na případnou právní legalizaci aktivní eutanazie s názorem na smysl utrpení: tabulky 14 a 15 ukazují možné souvislosti. Doporučuji tabulku 14 číst po řádkové četnosti.

Tab. 14 Názory SP na nalézání smyslu utrpení v konfrontaci s možností právní legalizace AE

	Souhlasí s eutanazií		Nesouhlasí s eutanazií		Neví	
	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
Utrpení má smysl	6	30 %	6	30 %	8	40 %
Utrpení nemá smysl	6	75 %	-	0 %	2	25 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); AE aktivní eutanazie; SP sociální pracovník

Z této tabulky vyplývá, že 30 % respondentů z těch, co nalézají smysl utrpení, souhlasí s legalizací aktivní eutanazie, 30 % nesouhlasí s legalizací eutanazie a 40 % se k legalizaci eutanazie nevyjadřuje, neboť se nepovažuje v té záležitosti za kompetentní rozhodovat (není odborník). Výrazněji se projevuje shoda názoru, a to 75%, těch, kteří nenalézají smysl utrpení a zároveň souhlasí s právní legalizací aktivní eutanazie.

Tabulka 15 opět mapuje souvislosti mezi názorem sociálního pracovníka na možnost právní legalizace eutanazie a nalézáním smyslu utrpení. Tabulku 15 doporučuji číst po sloupcové četnosti.

Tab. 15 Názory SP na možnost právní legalizace AE v konfrontaci s nalezením smyslu utrpení (srov. Příloha II: Graf 7)

	Souhlasí s eutanazií		Nesouhlasí s eutanazií		Neví	
	AČ	RČ	AČ	RČ	AČ	RČ
Utrpení má smysl	6	50 %	6	100 %	8	80 %
Utrpení nemá smysl	6	50 %	-	0 %	2	20 %

zkratky: AČ absolutní četnost; RČ relativní četnost (v procentech); AE aktivní eutanazie, SP sociální pracovník

Z těch sociálních pracovníků, kteří souhlasí s legalizací aktivní eutanazie, polovina nalézá smysl utrpení a polovina ne. Ti, co nesouhlasí s legalizací aktivní eutanazie, se 100% domnívají, že utrpení má smysl. Obdobně Ti, co se nechtěli k případné legalizaci aktivní eutanazie vyjádřit, z 80 % nalézají v utrpení smysl; zbylých 20 % respondentů je toho názoru, že utrpení smysl nemá.

4.4.9 Vyjádření respondentů

Sociální pracovníci měli na závěr dotazníku možnost vyjádřit volně své návrhy, názory, připomínky, postřehy a pocity související s povoláním sociálního pracovníka a mapovaným tématem utrpení. Tyto jejich myšlenky cituji:

- „Vše je individuální, téma utrpení nelze zjednodušovat.“

- „To, jakým způsobem nazírám na utrpení, se v převážné většině neshoduje s postoji našich klientů, kteří utrpení nechtějí přijmout; mají pocit, že si ho nezaslouží.“
- „Každý člověk si pod pojmem utrpení představí něco jiného; co je utrpením pro jednoho, nemusí být utrpením pro druhého.“
- „Slovo utrpení je velmi silným slovem, lidé jej málo používají; spíše užívají slova smůla, neštěstí, trest za něco...; pojem utrpení je spojený s lidmi, kteří se nedokážou vyrovnat sami se sebou, se svým okolím; používají ho dále převážně v Boha věřící lidi.“
- „Při práci na příspěvku na péči jsem pocítila, že skoro všichni staří lidé mají subjektivní pocit, že prožívají utrpení; vyznívá to tak, že stáří se pro ně rovná utrpení; myslím si, že to souvisí s rodinou – staří lidé bývají umístováni do domovů důchodců, nemocnic, kde potom bez rodiny umírají.“
- „Pro pracovníky v sociální oblasti je někdy velmi těžké pracovat s klienty s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem“
- „Utrpení se v našem životě pravděpodobně nelze zcela vyhnout, může se týkat každého z nás; proto bychom měli být schopni pomáhat lidem, kteří jej zažívají, abychom jej dokázali lépe pochopit a tyto zkušenosti využili v případě, že se bude utrpení týkat později i nás.“

4.5 Shrnutí výzkumu

Prvním dílčím cílem bylo zkoumat, nakolik se sociální pracovníci ztotožňují s pojetím utrpení dle vytvořené typologie z různých odborných disciplín.

Sociální pracovníci zařazení na správních úřadech v Jihočeském kraji na agendě příspěvku na péči se nejvíce přiklání k názoru, že „utrpení je přirozená součást lidského života“ – ze všech respondentů, kteří se zúčastnili výzkumu, se pro toto pojetí utrpení vyslovilo 57 % respondentů.

29 % respondentů souhlasí s tím názorem, že „utrpení je životní úkol, záleží na našem postoji k němu“.

Z nabízených možností vedle té, že se respondenti sami mohli volně vyjádřit, co pro ně pojem utrpení znamená, byla také častěji zastoupena varianta chápání „utrpení jako stavu závislosti na cizí pomoci, selhání a prohra“ (18 %).

Druhým dílčím cílem bylo zjistit názor sociálního pracovníka na to, zda souhlasí s výrokem, že setkání člověka s konkrétním utrpením ve svém osobním životě a připuštění si vlastní zranitelnosti, ovlivňuje jeho cit pro toto utrpení u druhých lidí.

86 % respondentů souhlasí s výše uvedeným tvrzením. Pouze 14 % nesouhlasí.

Třetím dílčím cílem bylo zjistit názor sociálního pracovníka na to, zda nachází smysl utrpení.

Ze všech respondentů se vylovalo pro názor, že utrpení má smysl, 71 % respondentů.

29 % respondentů se domnívá, že utrpení smysl nemá.

Ti sociální pracovníci, kteří se domnívají, že utrpení má smysl, tento svůj názor objasňují myšlenkou:

- „v utrpení zrajeme, rosteme, činí nás bohatšími“ - 55 % respondentů
- „utrpení nás obohacuje, stáváme se citlivější, objevujeme důležitost lásky a péče druhých lidí“ - 50 % respondentů
- „utrpení nás učí milovat život, chápat jeho nesamozřejmost“ - 45 % respondentů.

Velmi zajímavé je zjištění, že ve věkové kategorii do 30 let se nenašel nikdo, kdo by smysl utrpení nevnímal, přičemž tato věková kategorie je mezi pracovníky agendy příspěvku na péči nejpočetnější (39 %). Obdobně zjištění o souvislosti nejvyššího dosaženého vzdělání a názoru na smysl utrpení stojí za zamyšlení,

neboť 100 % vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků v oboru sociálním či zdravotním nalézají v utrpení smysl, taktéž kategorie s vysokoškolsky vzdělanými pracovníky v oboru je ze všech respondentů nejvíce zastoupena, a to 36 %.

Čtvrtým dílčím cílem bylo zjistit názor sociálního pracovníka na to, zda souhlasí s právní legalizací aktivní eutanazie.

S právní legalizací aktivní eutanazie souhlasí 43 % sociálních pracovníků. S právní legalizací aktivní eutanazie nesouhlasí 21 % sociálních pracovníků. K této záležitosti se nechce vyjadřovat z důvodu, že nejsou odborníci (nevím), 36 % respondentů.

Součástí čtvrtého dílčího cíle bylo porovnat tento názor na možnost právní legalizace aktivní eutanazie se zjištěním o smyslu utrpení.

Z těch sociálních pracovníků, kteří souhlasí s legalizací aktivní eutanazie, polovina (50 %) nalézá smysl utrpení a polovina (50 %) ne.

Ti, co nesouhlasí s legalizací aktivní eutanazie, se domnívají, že utrpení má smysl 100%.

Ti, co se nechtěli k případné legalizaci aktivní eutanazie vyjádřit, z 80 % nalézají v utrpení smysl. Zbylých 20 % respondentů je toho názoru, že utrpení smysl nemá.

4.6 Porovnání zjištěných názorů sociálních pracovníků s názory autorů odborné literatury

Sociální pracovníci zařazení na správních úřadech v Jihočeském kraji na agendě příspěvku na péči se nejvíce ztotožňují s názorem *Mooreho* či *Studenta*, že „utrpení je přirozená součást lidského života“, a to 57 % respondentů. Další častou odpovědí (29 %) je myšlenka *Frankla*, že „utrpení je životní úkol, záleží

na našem postoji“. Z nabízených možností se 18 % sociálních pracovníků shodlo na názoru *Henriksena a Vetlesena*, že „utrpení je stav závislosti na cizí pomoci, selhání a prohra“.

86 % sociálních pracovníků, kteří se zapojili do výzkumu k tématu utrpení, se domnívají, že platí tvrzení *Grüna*, které připomíná *Halik*; obdobně se vyskytuje tato myšlenka u *Mooreho*: „tam, kde jsem zraněn, jsem citlivější pro ostatní lidi“.

Smysl utrpení v životě nalézá 71 % respondentů. Z těchto 71 % respondentů se 55 % opírá o myšlenku *Frankla*, že „v utrpení zrajeme, rosteme, činí nás bohatšími“, 50 % o názor *Mooreho* či *Halika*, že „utrpení nás obohacuje, stáváme se citlivější, objevujeme důležitost lásky a péče druhých lidí“ a další početně větší skupina 45 % respondentů souhlasí s názorem *Haškovcové*, že „utrpení nás učí milovat život a chápat jeho nesamozřejmost“.

Celkově se dá říci, že některé názory odborné literatury jsou pro sociální pracovníky přijatelnější, respektive vyslovovali svůj souhlas s jejich myšlenkami častěji než s názory jiných. Nejvíce frekventované odpovědi respondentů byly z oboru psychologie a psychoterapie (logoterapie), především autorů Frankla, Mooreho; dále pak z oboru teologie Halíka, resp. Grüna a sociální práce Studenta, Henriksena a Vetlesena. V neposlední řadě se ve výzkumu respondenti odvolávali při úvahách o smyslu utrpení na thanatologii - myšlenky Haškovcové. Naproti tomu některé názory odborné literatury se vyskytují v běžné praxi jen ojediněle, jako například myšlenka Jana Pavla II. o tom, že „smysl utrpení lze pochopit, pokud chápou utrpení Ježíše Krista“, se nevyskytla ani jednou.

5 Diskuse

Z výzkumu provedeného technikou sběru informací dotazováním pomocí standardizovaného dotazníku můžeme získat poměrně zajímavý soubor dat, se kterým se dají zkoumat z různých úhlů pohledu stanovené dílčí cíle bakalářské práce. Zároveň si jsem ale vědoma toho, že výzkum u takového náročného tématu, jako utrpení v životě člověka a jeho smysl je, by byl vhodnější ještě doplnit v rámci kvalitativního přístupu, například provedením rozhovorů u vybraných respondentů, a tak se dopátrat bližšího vysvětlení a odůvodnění některých odpovědí. V následující části bakalářské práce uvedu jeden příklad, který mi potvrdil tuto domněnku.

Výzkum ukázal, že naprostá většina sociálních pracovníků na agendě příspěvku na péči se domnívá, že „tam, kde jsem sám zraněn, jsem citlivější pro ostatní lidi.“ Je z toho patrné, že díky vlastní zkušenosti s konkrétní bolestí a utrpením jsme vnímavější pro druhé lidi. Přesto se v odpovědích objevily i názory nesouhlasící s tímto tvrzením. Díky tomu, že na úřadu, kde pracuji a kde jsem taktéž dotazníky rozeslala, některé své kolegyně velmi dobře znám, naskytla se mi možnost zabývat se tím, proč právě jedna z těchto spolupracovnic odpověděla v té skupině ojedinelých respondentů, kteří se s výše uvedeným tvrzením neztotožňují. Jedná se o sociální pracovníci, která je klienty velice oblíbená, a my kolegyně se tomu vůbec nedivíme. Ona je skutečně takové světýlko v temných dnech. Na můj dotaz, co ji vedlo k přiklonění se k záporné variantě u odpovědi, řekla, že se s větším utrpením v životě ve svých třiceti pěti letech ještě nesešla, a přesto si myslí, že se jí daří bolestem druhých lidí porozumět a chápat jejich stavy občasné beznaděje i úzkosti, jindy zase radosti. Proto nepovažuje zatím za podstatné, zda určitým zraněním prošla, či nikoliv. Já sama vidím, že citlivost je jí vlastní i bez bližší zkušenosti s bolestí a utrpením v jejím osobním životě. Někomu může být prostě a jednoduše, jak se říká, „shůry dáno“.

Další zajímavý výsledek zkoumání je pro mne ten, že někteří respondenti nalézají smysl utrpení a přitom souhlasí s eutanazií. Na mne působí tyto otázky, respektive možnosti jejich kladné odpovědi u obou otázek zároveň, jako by se vzájemně vylučovaly. Je pravda, může se stát, že někdo dotazník vyplnil bezmyšlenkovitě. Ale z druhé strany: nikdo nebyl k vyplnění nucen, tak si myslím, že nad odpovědí každý skutečně zodpovědně uvažoval. Snažím se vysvětlit si tuto zvláštnost tím, že v životě se naskýtají takové situace, které nás dostávají do pochybností. Tak jako celoživotně věřící člověk může po prožitém utrpení víru chvilkově ztrácet a zase nalézat, tak obdobně někdo, kdo v poslední době viděl velice trpícího člověka, ač v nitru nepochybuje o objektivním významu smyslu utrpení, při vzpomínce na tuto konkrétní vlastní momentální zkušenost s eutanazií souhlasí.

Závěr

Na závěr bakalářské práce stručně připomenu to, co považuji z mého pohledu za podstatné zjištění.

V teoretické části - při studiu odborných textů - jsem zjistila, že tématu utrpení v životě člověka a jeho smyslu je věnováno poměrně málo prostoru v odborné literatuře z oblasti sociální práce; často to bývá pouze téma okrajové. Domnívám se, že je to ke škodě sociálních pracovníků, protože odborné názory a myšlenky na téma utrpení a jeho smyslu mohou sociálnímu pracovníkovi ukázat nový náhled - mohou být velkou pomocí odbornému sociálnímu personálu doprovázejícímu trpící. Ze své zkušenosti mohu nyní říci, že studium textů s touto tematikou mě skutečně vnitřně obohatilo, napomohlo k uvědomění si hodnoty této, jinak skryté dimenze lidského života. V neposlední řadě mi bylo útěchou v těžších chvílích mého osobního života.

Praktickou část bakalářské práce jsem zpracovávala se zaujetím; byla jsem totiž zvědavá, jak výsledky dotazníkového šetření mezi sociálními pracovníky agentury příspěvku na péči v Jihočeském kraji dopadnou, jakým způsobem vlastně pojem utrpení a jeho smysl respondenti vnímají. Zjištění, že sociální pracovníci se přiklání k názoru, že smysl utrpení lze v životě člověka objevit a že se k této myšlence přiklání sto procent všech respondentů do třiceti let a sto procent všech vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků v oboru, je pro mne velmi zajímavé. Domnívám se, že je to téma vhodné k dalšímu zkoumání, například v kvalitativním přístupu formou rozhovoru, jak jsem už dříve zmiňovala.

A nyní již jen v krátkosti nastíním celková zjištění, která byla získána v dosavadním zkoumání mezi sociálními pracovníky agentury příspěvku na péči touto bakalářskou prací.

Téma utrpení v životě člověka nejde nějak jednoduše nastudovat, uchopit a pak vyvodit takové poučení, které by pomohlo k jasnému pochopení, nebo snad

i odstranění utrpení. Jak píší někteří autoři výše uvedených odborných textů, obdobně jako se k těmto názorům přiklonili sociální pracovníci agendy příspěvku na péči: utrpení je přirozená součást lidského života a je především na nás, jaký postoj k tomuto úkolu v životě zaujmeme. Utrpení pro nás může být v určitých chvílích prohrou a stavem selhání, zároveň se díky němu můžeme stát citlivějšími a mít více pochopení pro bolesti druhých lidí. Život bez utrpení a bolesti - takový život, že by utrpení ze světa úplně zmizelo, - to si vlastně ani nelze představit, ač se o to víceméně všichni v pomáhajících profesích snažíme. Kdyby se takového „všeobecně bezbolestného stavu“ dosáhlo, přišli bychom o životní zkušenosti a pocity, jako je radost z uskutečněné pomoci potřebnému člověku, nebo obráceně radost z překvapivě nabídnuté, nezištné pomoci a pozornosti druhého člověka naší osobě.

Erik Fromm ve své knize *Umění milovat* píše: „kdo je schopen rozdávat sám sebe, je bohatý“⁹⁹. Tím nemyslí pouze hmotnou sféru dávání, ale člověk dává sám sebe, dává z toho nejcennějšího, co má, ze svého života: dává druhému ze své radosti, ze svého zájmu, ze svého pochopení, vědomostí, ze svého smutku - ze všech výrazů a projevů toho, co je v něm živé. Když takto dává ze svého života, obohacuje druhého. Nedává, aby přijímal; ale přesto, když dává, nutně pak obdarovaný vyzařuje něčím, co se zpět odráží k dárci. V aktu dávání se něco rodí a dárce i obdarovaný se těší z toho, co se zrodilo pro ně oba: *láska*.¹⁰⁰ Snad i proto můžeme zahlédnout v utrpení smysl, jak se sociální pracovníci téměř ze tří čtvrtin všech zúčastněných respondentů mého drobného výzkumu domnívají: utrpení nás může obohatit, můžeme s ním vyzrávat a růst. Utrpení nás učí milovat život a chápat jeho nesamozřejmost. Není vlastně nejdůležitější nalézt smysl utrpení, podstatné je vidět jako smysluplný život i s utrpením.

⁹⁹ FROMM, E. *Umění milovat*, s. 30.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 30-31.

Seznam zkratek

AČ	absolutní četnost
AE	aktivní eutanazie
SP	sociální pracovník
RČ	relativní četnost
resp.	respektive
tj.	to je

Seznam literatury

BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est*. Praha: Paulínky, 2006. ISBN 80-86949-03-6.

BENEDIKT XVI. *Encyklika Spe salvi*. Praha: Paulínky, 2008. ISBN 978-80-86949-41-3.

FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994. ISBN 80-901601-4-X.

FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 2006. ISBN 80-7295-085-1.

FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Český klub, 2008. ISBN 978-80-86922-07-2.

HALÍK, T. *Dotkni se ran. Spiritualita nelhostejnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-979-9.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007. ISBN 978-80-7262-471-3.

HENRIKSEN, J-O.; VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*. Boskovice: Albert, 2000. ISBN 80-85834-85-5.

JAN PAVEL II. *Salvifici Doloris. Apoštolský list Jana Pavla II. O křesťanském smyslu lidského utrpení*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-151-2.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 880-7254-329-6.

KŘIVOHLAVÝ, J; KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*, Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-43-0.

KUNZMANN, P.; BURKARD, F. P.; WIEDMANN F. *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-339-8.

LUCKÁ, Y. *Krizová intervence*. In MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

SVATOŠOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi umírajícími v hospici*. In MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MOORE, T. *Temné noci duše. Průvodce na cestě těžkými životními zkouškami.* Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-547-9.

MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z.* Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1024-2.

NOUWEN, H. *Proměň svůj nářek v tanec. Kráčet v těžkých časech s nadějí.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008. ISBN 978-80-7266-300-2.

REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha: Grada, 2009. ISBN: 978-80-247-3006-6.

SCHREIBER, V. Od Maimonida k psychosomatice a ke klinické psychologii. In KŘIVOHLAVÝ J. *Psychologie nemoci.* Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0179-0.

SMÉKAL, V. Duchovně orientovaná psychoterapie – naléhavý úkol dneška. In FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši.* Brno: Cesta, 2006. ISBN 80-7295-085-1.

SOKOL, J. *Filozofická antropologie. Člověk jako osoba.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.

SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filozofických pojmů.* Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-713-8.

STUDENT, J. CH.; MÜHLUM, A.; STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péče.* Praha: Nakladatelství H&H, 2006. ISBN 80-7319-059-1.

ŠPIDLIK, T. *Prameny světla. Příručka křesťanské dokonalosti.* Velehrad: Refugium Velehrad - Roma s.r.o, 2005. ISBN 80-86715-34-5.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie.* Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-740-X.

Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Seznam příloh

Příloha I: Dotazník

Příloha II: Grafy 1 - 7

Přílohy

Příloha I: dotazník

Vážené pracovnice a pracovníci správních úřadů agendy příspěvku na péči,
jsem studentkou TF JČU v Českých Budějovicích, obor sociální a charitativní práce. Píši bakalářskou práci na téma: smysl utrpení v životě člověka. Její praktická část mapuje postoje a zkušenosti vás - sociálních pracovníků vykonávajících agendu příspěvku na péči na všech příslušných úřadech prvního stupně celého Jihočeského kraje. Proto se na vás obracím s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku. Jeho výsledky budou anonymně zpracovány jen pro účely bakalářské práce. Předem děkuji za Váš čas a ochotu sdílet vaše názory.
Bohumila Turnovcová

C1/1 Co si představujete pod pojmem utrpení? *Můžete označit 1-3 možnosti max.*

- utrpení je trest
- utrpení je stav závislosti na cizí pomoci, selhání a prohra
- utrpení je ztrátou integrity osoby
- veškerý život je utrpení
- utrpení je přirozená součást lidského života
- utrpení je životní úkol, záleží na našem postoji k němu
- utrpení je pro nás nepochopitelné tajemství
- můžete doplnit jiné

C2/2 Souhlasíte s následujícím tvrzením: Tam, kde jsem sám zraněn, jsem citlivější pro ostatní lidi.

- ano
- ne

C3/3 Domníváte se, že utrpení má smysl?

- ano
pokud odpovíte ano, vyberete z následujících možností max. 2 důvody, proč tak uvažujete:
 - a) život bez utrpení by byl prázdný, v přijatém utrpení vyžíváme
 - b) smysl utrpení lze pochopit, pokud chápeme smysl utrpení Ježíše Krista
 - c) utrpení nás obohacuje, stáváme se citlivější, objevujeme důležitost lásky a péče druhých lidí
 - d) v utrpení zrajeme, rosteme, činí nás bohatšími
 - e) utrpení nás učí milovat život, chápat jeho nesamozřejmost
- ne (= utrpení do této doby nepatří, je nutné ho vždy co nejrychleji odstranit)

C4/4 Souhlasíte s právní legalizací aktivní eutanazie?*

- ano
- ne
- nevím (= nejsem odborník – nechci se k této problematice vyjadřovat)

S 5 Uveďte Vaše pohlaví:

- muž
- žena

S 6 Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

- střední odborné bez maturity
- střední odborné s maturitou v sociálním, případně zdravotním oboru (včetně nástavbového studia)
- vyšší odborná škola v sociálním, případně zdravotním oboru
- vysoká škola – Bc., Mgr. v sociálním, případně zdravotním oboru
- vysoká škola – JUDr. Ing.
- jiné (uveďte).....

S 7 Považuji se ve vztahu k víře za člověka:

- věřícího v Boha (křesťanství)
- vyznávám jiné náboženství, nejsem křesťan
- řídím se heslem: „Něco, někdo nad námi musí být.“ - ale Bohem to nenazývám
- ateistu
- vlastně ani nevím

S 8 Kolik je Vám let?

- do 30 let
- 31-40 let
- 41-50 let
- 51-60 let
- 61 a více

S 9 Zde může vyjádřit Vaše návrhy, připomínky, postřehy, pocity a myšlenky související s Vaším povoláním a výše mapovaným tématem *utrpení*

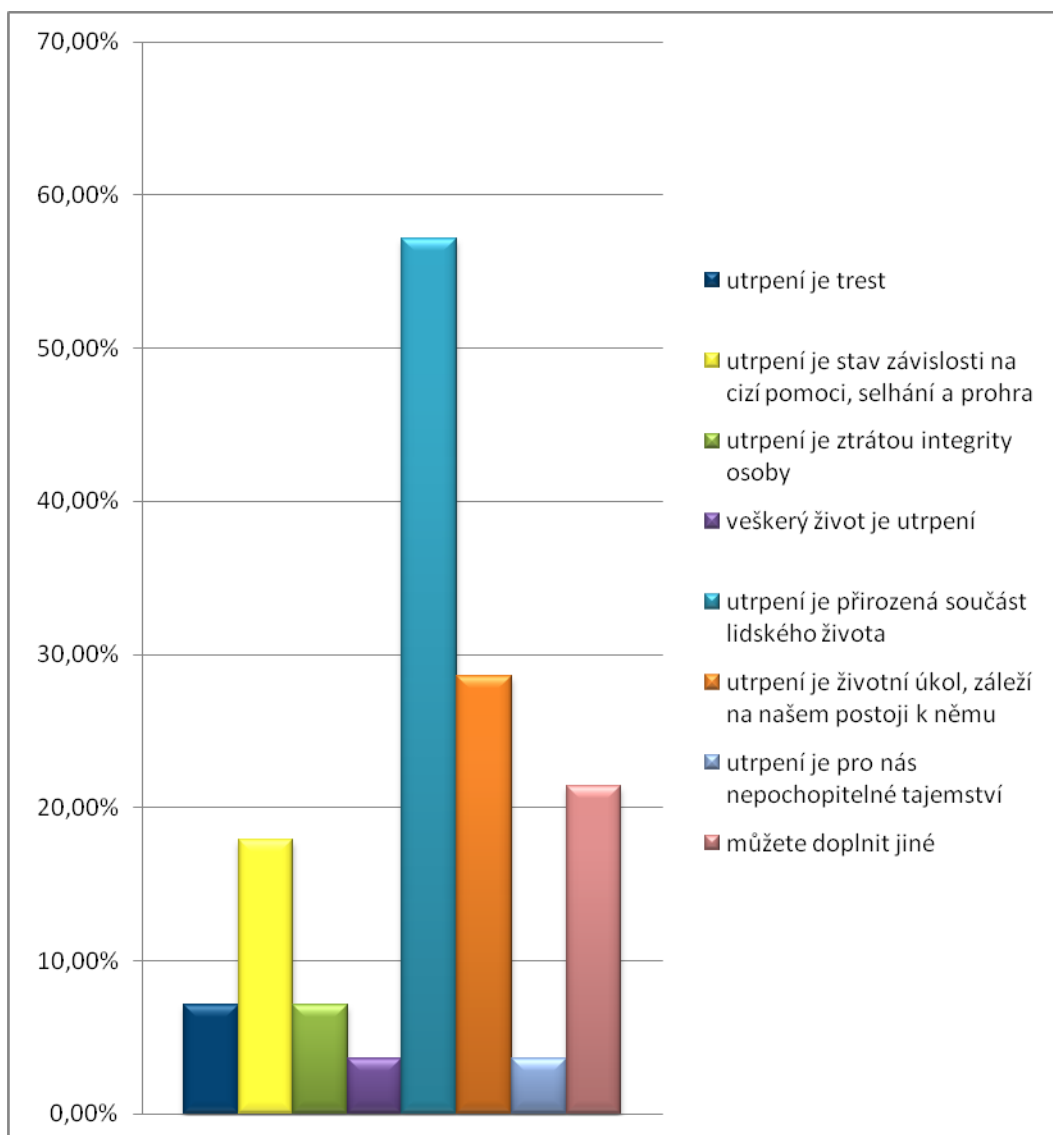
.....
.....

Děkuji Vám za Vaše názory, které mi budou velkou pomocí při vypracování mé bakalářské práce. Prosím odeslat na adresu: bohumila.turnovcova@seznam.cz

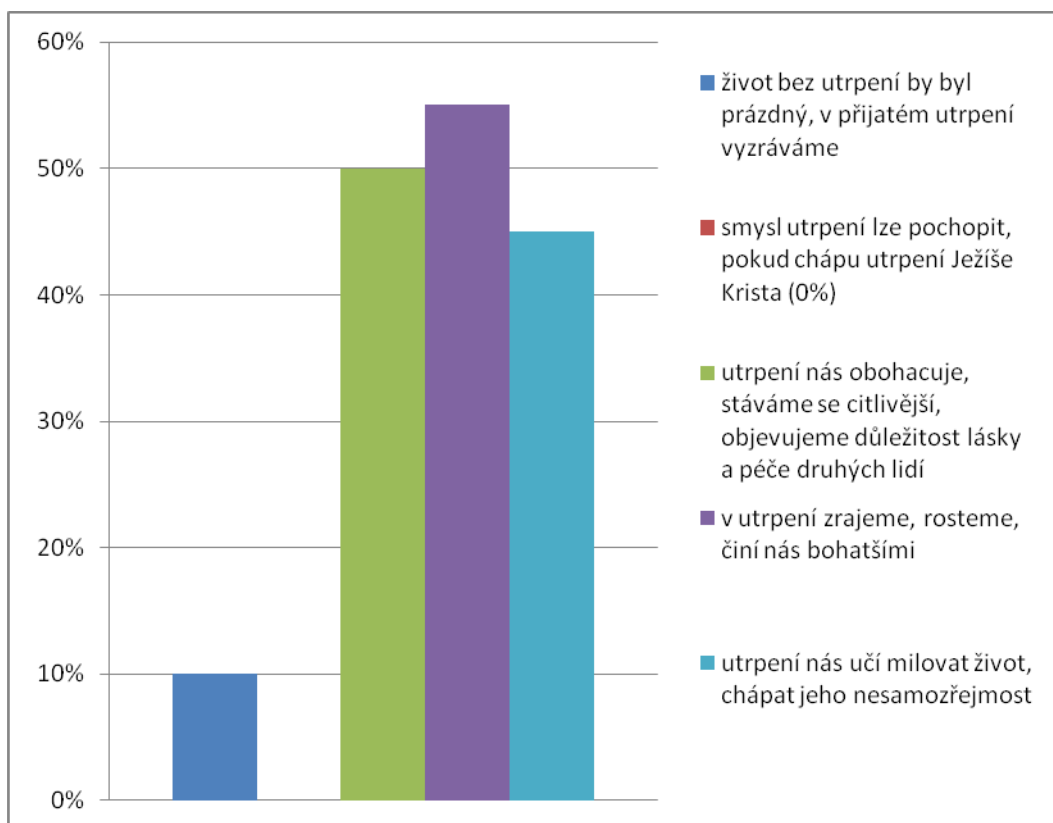
ⁱ *aktivní eutanazie*: akt, vedoucí ke smrti pacienta, který vykoná lékař u nevléčitelně nemocného, trpícího nesnesitelnými bolestmi na jeho vlastní uvážlivou, svobodnou a opakovanou žádost (Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie. Nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007. ISBN 978-80-7262-471-3.)

Příloha II: grafy

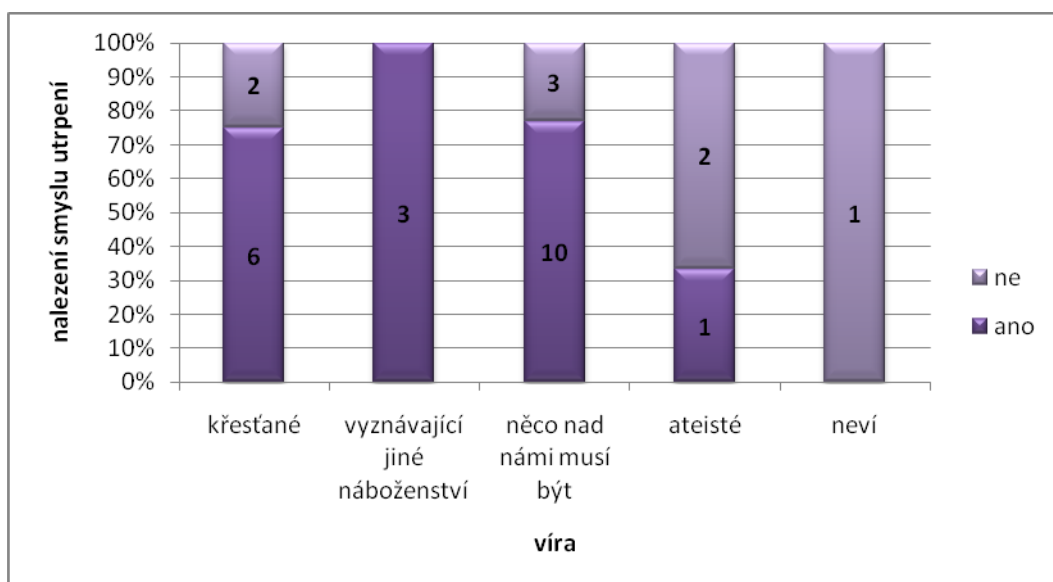
Graf 1 - Pojem utrpení z pohledu sociálních pracovníků (srov. Tab. 5, s. 51)

Graf 2 - Varianty možného chápání smyslu utrpení (srov. Tab. 6, s. 53)

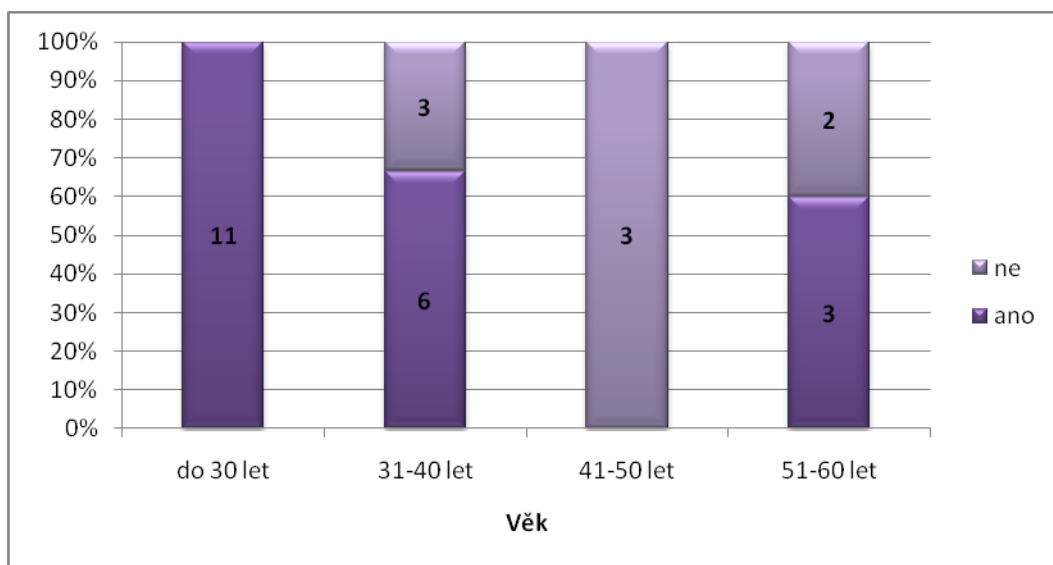

Graf 3 - Vztah k víře a nalezení smyslu utrpení SP (srov. Tab. 8, s. 55)

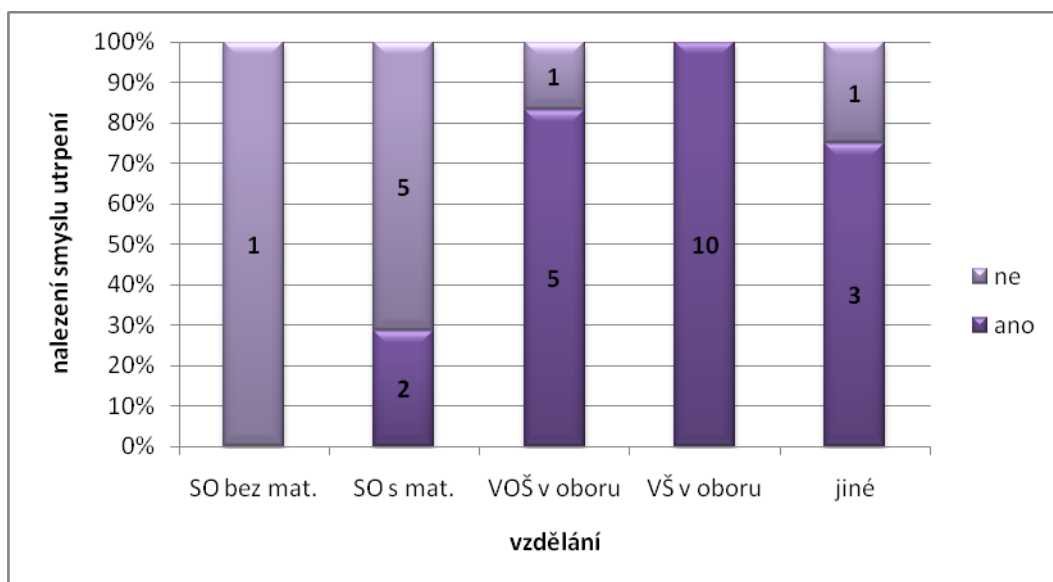
*čísla ve sloupcích udávají absolutní četnost

Graf 4 - Věk SP a nalézání smyslu utrpení (srov. Tab. 10, s. 57)

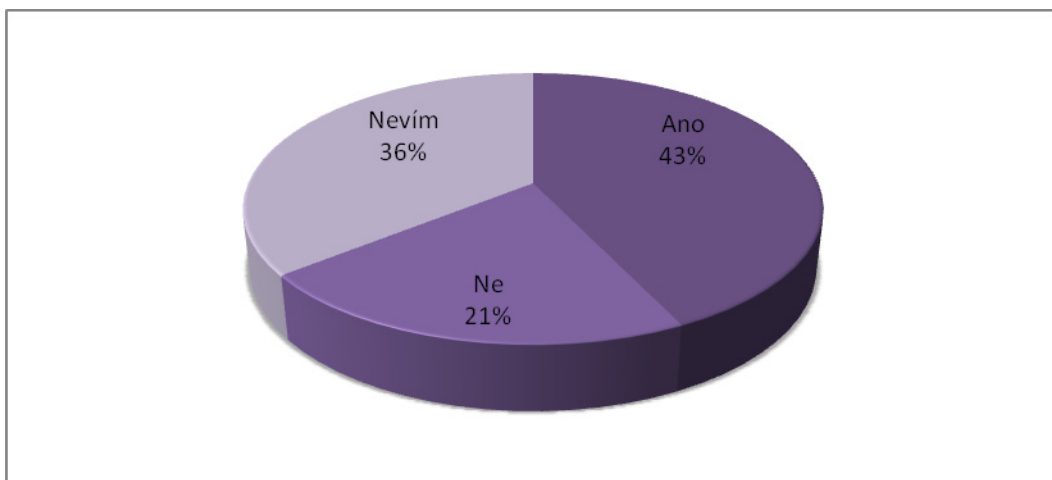
*čísla ve sloupcích udávají absolutní četnost

Graf 5 - Vzdělání SP a nalézání smyslu utrpení (srov. Tab. 12, s. 59)

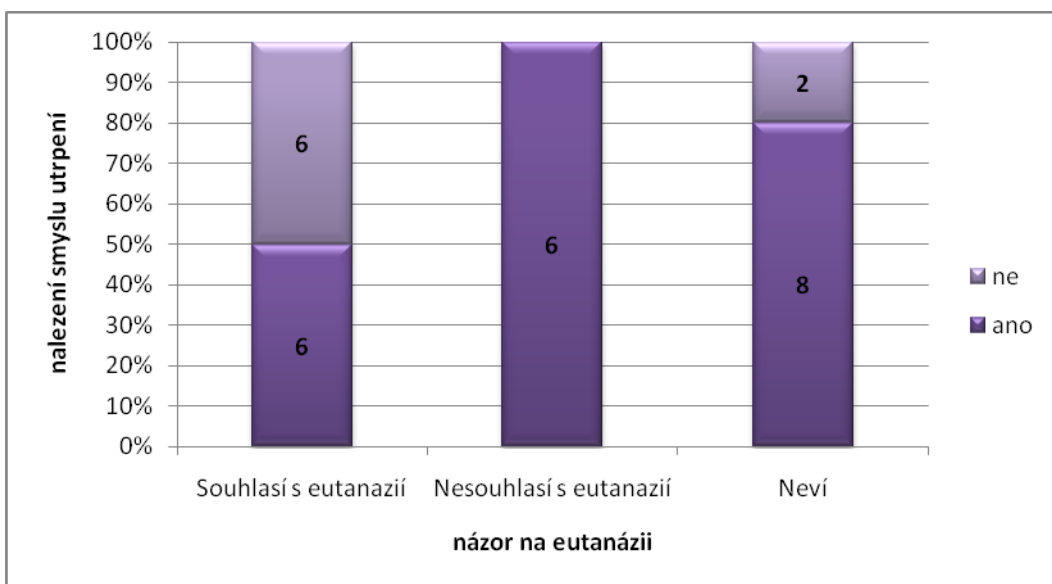

*čísla ve sloupcích udávají absolutní četnost

Graf 6 - Názory na právní legalizaci AE (srov. Tab. 13, s. 60)

Graf 7 - Názory SP na možnost právní legalizace AE v konfrontaci s nalezením smyslu utrpení (srov. Tab. 15, s. 62)

*čísla ve sloupcích udávají absolutní četnost

Abstrakt

TURNOVCOVÁ, B. *Hledání smyslu utrpení v životě člověka, porovnání názorů sociálních pracovníků agendy příspěvku na péči s názory vybraných autorů odborné literatury*. České Budějovice 2010. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Michal Opatrný.

klíčová slova: utrpení, smysl, empatie, etika, filozofie, psychologie, sociální práce, teologie, thanatologie.

Bakalářské práce se zabývá utrpením v životě člověka a hledáním jeho smyslu. Práce je rozdělena na dvě části: teoretickou a praktickou.

V teoretické části jsou nejprve vysvětleny důležité pojmy a myšlenky k danému tématu, následně jsou představeny vybrané základní pohledy na utrpení a jeho smysl od autorů z různých vědních oblastí: etiky, filozofie, psychologie (psychoterapie), sociální práce, teologie a thanatologie. Následuje shrnutí zjištěných názorů, jehož je využito v praktické části pro dotazníkové šetření mezi sociálními pracovníky. Cílem výzkumu je zjistit názory sociálních pracovníků na utrpení a jeho smysl. Praktická část je zakončena prezentací zjištěných dat, přičemž nejvíce rozpracovaná je otázka po smyslu utrpení v kontextu možných daných souvislostí (věk, víra, vzdělání). V závěru bakalářské práce dochází k porovnání názorů sociálních pracovníků na utrpení a jeho smysl s názory získanými z odborné literatury.

Abstract

Searching of sense of suffering in human lives, comparison of social workers from Agenda of benefits for care' opinons and chosen authors' opinions, which I found in special literature.

Key words: suffering, sense, emphaty, ethics, philosopfy, psychology, social work, theology, thanatology.

I tried to find the sense of suffering in human lives in my bachelor work. It consists of two parts – a theoretical one and a practical one.

In the first part there are explained the most important concepts, the main ideas of this theme, then there are introduced the chosen basic looks on suffering and its sense from different scientific fields, from ethics, philosophy, psychology, theology, social work and thanatology.

In the second part I tried to do the summary of realised opinions, which I used in the questionnaire among social workers. The aim of my research is to find opinions of social workers, opinons about suffering and its sense .

My bachelor work is finished with the presentation of found data. The most developed question for me was the question about the sense of suffering in context of possible connections – the age, the education, the religion.

In the end of my work I compared opinions of social workers and opinions taken from special literature, opinons about suffering and its sense.